

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Кафедра управління земельними ресурсами

МАЛКОВ МАКСИМ ВІКТОРОВИЧ

«Вдосконалення системи управління
рекреаційно-територіальними ресурсами регіону»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня
галузі знань 19 «Архітектура та будівництво»
спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій»
за освітньо-професійною програмою «Землеустрій та кадастр»

Науковий керівник:
Перович Л.М., д.т.н., професор

Рецензент:
ФОП «Сметана М.Д.»

Миколаїв 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РЕКРЕАЦІЙНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ	6
1.1 Теоретико-методичний апарат забезпечення рекреаційного землекористування	6
1.2 Законодавча база забезпечення державного управління рекреаційно-територіальними ресурсами	9
1.3 Забезпечення рекреаційного природокористування	14
Висновки до розділу	18
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ РЕКРЕАЦІЙНИМИ РЕСУРСАМИ	20
2.1 Аналіз сучасного стану управління рекреаційними територіями	20
2.2 Вплив зовнішнього середовища на стан використання рекреаційних ресурсів	24
2.3 Концепція державного управління рекреаційними територіями	31
Висновки до розділу	40
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ РЕГІОНУ	42
3.1 Розвиток механізму формування рекреаційних територій	42
3.2 Обґрунтування та систематизація принципів ефективного управління рекреаційними зонами в Україні	53
3.3 Перспективи розвитку туризму на території Миколаївської області	58
Висновки до розділу	68
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71

ВСТУП

Актуальність теми дослідження системи управління рекреаційно-територіальними ресурсами зумовлена важливістю реалізації державної політики її розвитку. Рекреаційна індустрія, як сукупність туристично-рекреаційної та курортно-рекреаційної діяльності є сферою діяльності, яка задовольняє економічні, соціальні потреби суспільства у відновленні психо-емоційних і фізичних сил, їх спортивно-оздоровчі потреби тощо. Ця обставина відокремлює рекреацію з-поміж інших галузей економіки країни, визначає суспільно-пріоритетний напрям розвитку.

Аналізуючи ситуацію, яка впливає на розвиток рекреаційного господарства України, слід визначити, що сучасна рекреаційна індустрія функціонує в умовах неналежної нормативно-правової, організаційної та інформаційної підтримки з боку регіонів. Така ситуація відверта заявляє про себе на рівні віддалених міст і сільських населених пунктів від обласних центрів, у яких рекреація може стати важливим чинником культурного розвитку та вагомим соціально-економічним пріоритетом. До того ж прогресивні зрушення у цей бік дозволять забезпечити зайнятість місцевого населення, розбудові інфраструктури, транспортної мережі тощо.

Пріоритетний розвиток експортної та імпоротної рекреації визначає розумовий баланс різних видів рекреаційної діяльності на засадах ліквідації нерозвиненості рекреаційної інфраструктури та підвищення рівня якості сервісу. Такі заходи мають потенційно спровокувати зростання рекреаційного показника нашої країни, який в даний час складає менше 1% світового рекреаційного потоку.

Метою кваліфікаційної роботи є узагальнення та розвиток теоретичних засад системи управління рекреаційно-територіальними ресурсами регіону.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання таких **завдань**:

- обґрунтувати науково-теоретичні засади розвитку системи управління рекреаційно-територіальними ресурсами регіону;

- визначити механізми формування рекреаційно-територіальних ресурсів регіону;
- визначити принципи управління рекреаційними територіями в межах України;
- дослідити траєкторію розвитку рекреаційної індустрії в межах Миколаївської області.

Об'єктом дослідження є процес управління рекреаційно-територіальними ресурсами регіону.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти системи управління рекреаційно-територіальними ресурсами регіону.

Методи дослідження. Дослідження виконувалось із використанням наступних методів: монографічного – при вивченні та теоретичному узагальненні досліджень наукових основ системи управління рекреаційно-територіальними ресурсами регіону; системного аналізу – при формуванні основних положень механізму управління рекреаційних територій; порівняльного та статистичного – за результатами аналізу даних щодо стану рекреаційних ресурсів територій; абстрактно-логічного – при формуванні висновків та пропозицій; графічний – для унаочнення результатів кваліфікаційної роботи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному: удосконалено:

- науково-методичні підходи розвитку системи управління рекреаційно-територіальними ресурсами регіону;
- процес розвитку системи управління рекреаційними територіями регіону з відповідною тенденцією наближення до стандартів ЕС;
- механізм, що сприяє формуванню рекреаційних територій; дістали подальшого розвитку:
- аналітичні дослідження траєкторії подальшого розвитку рекреаційної діяльності в межах Миколаївської області;
- принципові положення управління розвитком рекреаційних

територій, як необхідна умова формування системи управління ефективним розвитком рекреацій регіонів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані органами влади та місцевого самоврядування з метою вдосконалення стратегії розвитку рекреаційних ресурсів.

Особистий внесок магістранта. Автор виклав власну думку щодо наукових засад вдосконалення та розвитку системи управління рекреаційно-територіальними ресурсами регіону, збереження і поліпшення стану рекреаційної сфери у межах держави. Наукові положення, висновки та пропозиції належать особисто автору.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного з розділів та загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 78 сторінок комп'ютерного тексту.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РЕКРЕАЦІЙНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ

1.1. Теоретико-методичний апарат забезпечення рекреаційного землекористування

Рекреація охоплює систему заходів, які пов'язані з використанням вільного часу людей для їх оздоровчої, культурно-ознайомчої і спортивної діяльності на спеціалізованих територіях, які знаходяться поза їх постійним помешканням.

Передумовою розвитку рекреації є рекреаційні ресурси - сукупність природних та антропогенних об'єктів і явищ, що їх можна використовувати для відпочинку, лікування й туризму.

Рекреаційні ресурси забезпечують відновлення та розвиток життєвих сил людини, витрачених у процесі трудової діяльності, тобто слугують для регенерації здоров'я і підтримки працездатності населення. До рекреаційних ресурсів відносять об'єкти і явища природного походження, які можуть бути використані для лікування, оздоровлення, відпочинку, туризму (рис. 1.1).

Рисунок 1.1. Класифікація природно-рекреаційних ресурсів

Основними факторами, які спричиняють негативний процес зниження фізичного та морального стану людини є [1, 2]:

- зростання науково-технічного прогресу сприяє мінімальній фізичній участі людини в процесах, але водночас призводить до затрат значних

розумових та нервово-психічних якостей людини, сприяє розвитку нервово-психічних та фізичних захворювань населення;

- агломерованість територій, яка призводить до складних умов проживання людей: скупчення підприємств, забруднення довкілля, швидкий - рух життя. У таких умовах значного поширення набуває розвиток рекреації, яка є одним з найбільш ефективних методів попередження захворювання населення.

У загальному розумінні термін «рекреація» (від фр. recreation, пол. rekreacja - відпочинок, від лат. recreatio - відновлення сил) характеризує не тільки процес і заходи що до відновлення сил людини, але і той простір, в якому вона відбувається. Але, досі немає єдиного визначення щодо поняття рекреація. Найбільш зустрічне наступне визначення: рекреація - це процес відновлення фізичних, духовних і нервово-психологічних сил людини, забезпечених системою засобів, які здійснюються у вільний від роботи час на спеціалізованих територіях [3].

Безручко Л. С., аналізуючі визначення поняття «рекреація», визначає його, як відновлення чи відтворення фізичних і духовних сил, витрачених людиною в процесі життєдіяльності; рекреація включає різноманітні види діяльності у вільний час, спрямовані на відновлення сил і задоволення широкого кола особистих і соціальних потреб та запитів [4].

Таблиця 1.1

Сучасні підходи до визначення поняття “рекреація”

Автор / джерело	Визначення
1	2
Безручко Л. С. [5, с.16]	<ul style="list-style-type: none"> - у діяльнісному аспекті: процес або спосіб раціонально організованої психофізичної активності людини, спрямованої на досягнення системи цілей, обумовлених сутністю рекреації; - у предметно-ціннісному аспекті: сукупність науково-методичного, організаційного та матеріально-технічного забезпечення рекреаційної

	діяльності людини; – в аспекті персоніфікованого результату діяльності: сукупність корисних змін, досягнень, ефектів, які відбулися у сфері психічної, духовної та фізичної життєдіяльності людини
Борушак М. [6, с. 18]	– процес відтворення духовно-фізичних та нервово-психічних сил особистості, що забезпечується системою заходів, які реалізуються у вільний від праці час на спеціалізованих територіях
Герасимчук З. [7, с.3]	– різноманітні види людської діяльності у вільний час, спрямовані на відновлення сил й задоволення широкого кола особистих і соціальних потреб
Кобанець Л. [8, с. 5]	– галузь невиробничої сфери, пов'язана з наданням рекреаційних послуг, формуванням санаторно-курортних, туристичних, оздоровчо-пізнавальних зон; діяльність чи поведінка людей, спрямована на відтворення фізичних, психічно-моральних сил, розвиток; процес відтворення, реабілітації, відпочинку, оздоровлення
Шевченко Г. [9, с. 7]	– система заходів, пов'язаних із використанням вільного часу для оздоровчої, культурно-пізнавальної і спортивної діяльності людей на спеціалізованих територіях, розташованих поза місцями їхнього постійного мешкання
Дядечко Л. П. [10, с. 3]	- recreatio (лат.) – відновлення; recreation (франц.) – розвага, відпочинок, зміна дій, яка виключає трудову діяльність і характеризує простір, пов'язаний із цими діями
Корецький М.Х., Дегтяр А.О., Дацій О.І. [11, с.7]	– рекреація включає різноманітні види діяльності у вільний час, спрямовані на відновлення сил і задоволення широкого кола особистих і соціальних потреб та запитів
Хлоп'як С. В. [12, с. 22]	– об'єктивно зумовлений процес затрат суспільної праці, спрямованої на збереження, відновлення туристично-рекреаційного потенціалу

Найбільш поширеним є поділ рекреаційних ресурсів на:

- *Природні рекреаційні ресурси* - це природні тіла, явища, процеси, елементи, ландшафту, які знаходяться на певній території і можуть

використовуватися для відпочинку та оздоровлення людини.

Під природними рекреаційними ресурсами слід також розуміти фактори, речовину і властивості компонентів природного середовища, які володіють сприятливими для рекреаційної діяльності якісними та кількісними параметрами і служать або можуть служити для організації відпочинку, туризму, лікування і оздоровлення людей. До них належать лікувальні та оздоровчі фактори багатоцільового призначення (ліси, лікувальні кліматичні місцевості, поверхневі води), лікувальні речовини (мінеральні води, грязі, озокерит), а також рекреаційні властивості гірських і передгірських ландшафтів, заповідних територій.

- *Історико-культурні рекреаційні ресурси* - це пам'ятки культури, створені людиною, які мають суспільно-виховне значення, пізнавальний інтерес і можуть використовуватись для задоволення духовних потреб населення.

- *соціально-економічні рекреаційні ресурси*, які включають матеріально-технічну базу рекреаційних об'єктів, частину матеріального виробництва, яка безпосередньо забезпечує потреби рекреації, використуванні рекреацією об'єкти інфраструктури, а також трудові ресурси, зайняті в рекреаційному господарстві.

До складу рекреаційних ресурсів входять бальнеологічні (мінеральні води, грязі), кліматичні, ландшафтні, пляжні та пізнавальні ресурси. Вони розміщені практично на всій території України, однак їх територіальне розміщення є дуже нерівномірним.

1.2. Законодавча база забезпечення державного управління рекреаційно-територіальними ресурсами

Державне регулювання рекреаційної сфери в Україні здійснюється різними механізмами, одним з найважливіших державних регуляторів є нормативно-правове регулювання її розвитку.

Нормативно-правові акти законодавства є вертикальною ієрархічною

системою, що регулює сферу рекреації. Структура цієї системи зумовлена структурою органів державної влади, що мають нормотворчі повноваження з регулювання питань у сфері рекреації.

На підставі трирівневого підходу, що застосовується наукою, виділяють три рівні конституційно-правового регулювання сфери рекреації залежно від юридичної сили нормативно-правових актів: конституційні, законодавчі та підзаконні.

За предметом регулювання нормативно-правові акти України у сфері рекреації поділяються на:

- *загальні акти* - предмет їх регулювання досить широкий та охоплює як туристичні, такі і інші суспільні відносини;

- спеціальні акти, які цілком присвячені питанням рекреації.

Нормативно-правові акти України у сфері рекреації матеріального характеру - це акти, що містять матеріальні норми права, тобто встановлюють права та обов'язки, а також відповідальність учасників відповідних відносин.

Нормативно-правові акти спеціального законодавства, які регламентують розвиток рекреаційної сфери, серед яких варто зазначити наступні:

- Земельний Кодекс України [13];

- Господарський та Цивільний Кодекс України [14];

- Податковий Кодекс України [15];

- *Постанови Верховної Ради України*: «Про Програму перспективного розвитку заповідної справи в Україні», «Про впорядкування управління природними, біосферними заповідниками та національними природними парками», «Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки», «Про впорядкування управління заповідниками та національними природними парками», «Про інформацію Кабінету міністрів України про здійснення державної політики щодо виконання законів України

«Про природно-заповідний фонд України», «Про підсумки парламентських слухань про стан та перспективи розвитку туризму в Україні», «Про охорону культурної спадщини» та про дотримання посадовими особами вимог чинного законодавства стосовно Національного заповідника «Хортиця» й інших історико-культурних заповідників і об'єктів природно-заповідного фонду», «Про інформування громадськості з питань, що стосуються довкілля»;

– *Укази Президента України*: «Про Основні напрями розвитку туризму в Україні до 2020 року», «Про деякі заходи щодо розвитку туристичної та курортно-рекреаційної сфер України», «Про день туризму», «Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму» тощо;

– *Постанови, затверджені виконавчою владою України* щодо регулювання питань рекреаційної сфери: «Про затвердження Положення про Державну службу туризму і курортів», «Про затвердження Концепції охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів», «Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів», «Про внесення змін до переліку населених пунктів, віднесених до курортних», «Про організацію системи оперативного контролю за зсувонебезпечними ділянками з використанням новітніх технологій», «Про затвердження Державної програми розвитку туризму», «Про затвердження Порядку організації виїзду дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення», «Про внесення змін до п. 6 Порядку організації виїзду дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення», «Про внесення зміни до Порядку використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам для створення рекреаційних зон, меморіальних і музейних комплексів, а також розвитку історико-культурних пам'яток і заповідників», «Про незадовільне виконання вимог Законів України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про затвердження Державних санітарних правил та норм», «Про відходи», «Про пестициди та агрохімікати».

Нормативно-правова база рекреаційної сфери регулюється також загальним законодавством, до якого відносяться: Конституція України, яка декларує права і свободи людини, їх гарантії; Закони України «Про державний кордон України», «Про порядок виїзду з країни і в'їзду в Україну громадян України», «Про захист прав споживачів», «Про правовий статус іноземців», «Про охорону навколишнього середовища», «Про власність», «Про підприємництво», «Про підприємства в Україні», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про рекламу», «Про страхування», «Про систему оподаткування», «Про податок на додану вартість», «Про оподаткування прибутку підприємств», «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» та інші законодавчі акти, які регламентують підприємництво в Україні взагалі.

Деталізація нормативно-правове забезпечення розвитку рекреаційної сфери дозволяє нам зосередити увагу на Законі України «Про туризм», який закладає правову базу розвитку та функціонування туристичної галузі країни. Цей законодавчий акт визначає загальні правові, організаційні, виховні та соціально-економічні засади реалізації державної політики в галузі туризму та спрямований на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей, всебічно регламентує туристичну діяльність в Україні, створює умови для стимулювання ділової активності суб'єктів туристичного підприємництва, забезпечує оптимальний рівень державного регулювання процесу розвитку вітчизняного туризму.

В подальшому державна підтримка рекреаційно-курортної сфери отримала розвиток в Законі України «Про курорти». Зокрема, цим Законом передбачено відповідальність різних гілок і органів влади за збереження курортних ресурсів, екологію, організацію лікування та обслуговування незалежно від форм власності та відомчої приналежності установ.

Слід зробити акцент на тому, що Закон України «Про курорти» потребує осучаснення та доповнення. Акцент потрібно зробити на діяльності господарських суб'єктів, що функціонують на території курортів і мають безпосереднє відношення до використання та експлуатації рекреаційних ресурсів: санаторії, у тому числі дитячі, пансіонати, профілакторії, бальнеологічні лікарні, будинки та бази відпочинку, оздоровчі заклади короткотермінового перебування та інші.

Розвиток рекреаційного потенціалу неможливий без екологічного контролю. Впровадження систем екологічного управління та посилення державного екологічного контролю за об'єктами туристичного, рекреаційного призначення та готельно-ресторанного бізнесу, розвиток екологічного туризму та екологічно орієнтованої рекреації є завданнями у сфері інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління у галузі туризму та рекреації.

Рекреаційно-курортне господарство – це також складова частина сфери охорони здоров'я України, і тому його діяльність регламентується Законом України "Основи законодавства України про охорону здоров'я".

Природокористування на регіональному рівні - важливий напрямок діяльності в рекреаційній сфері, яке спрямоване на успішне функціонування курортів, будинків відпочинку, туристичних баз тощо. Так, Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища" можна виділити три аспекти діяльності курортів [16]:

- раціональне природокористування і встановлення екологічних нормативів;
- використання курортів загалом і спеціальному порядку;
- діяльність курортів як унікальних і типових природних комплексів, які підлягають охороні для збереження сприятливої екологічної обстановки.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2025 року» туризм проголошено пріоритетним напрямом соціально-економічного

та культурного розвитку.

Політика органів державної влади полягає у створенні задовільних умов для діяльності в туристично-рекреаційній сфері. Такий підхід створить можливості для інвестування як масштабних, так і невеликих проектів. Кошти, які залишає кожен рекреант, який приїздить в Україну, є прямою інвестицією в туристично-рекреаційний комплекс. Збільшення частки в'їзного та внутрішнього рекреаційного відпочинку, екскурсійної діяльності повинно стати ефективним інструментом економічного зростання регіонів.

1.3. Забезпечення рекреаційного природокористування

Рекреаційне природокористування є багатосторонньою сферою господарства, яка на сучасному етапі розвитку суспільства виступає як одна із систем життєзабезпечення. Вона також забезпечує основу соціального замовлення та вподобання населення, адже саме потреби суспільства стають поштовхом до проведення рекреаційної діяльності.

Більш розширене визначення подане Рожком І. М., згідно якого рекреаційне природокористування - комплекс заходів, пов'язаних із використанням природних ресурсів з метою оздоровлення людини, відновлення її фізичного та психологічного самопочуття, розширення екологічного та культурного світогляду [17].

Дослідження рекреаційного потенціалу нашої країни були започатковані в ХІХ столітті О. Партицьким, І. Франком, І. Гавришкевичем, М. Грушевським, І. Крип'якевичем, Ю. Целевичем, Б. Заклинським та низкою інших краєзнавців.

За суспільною функцією і технологією виділяють лікувальну, оздоровчу, спортивну і пізнавальну рекреаційну діяльність (табл.1.2.).

Таблиця 1.2

Класифікація рекреаційно-територіальних ресурсів регіону [18, 19, 20]

Класифікаційна ознака	Рекреаційно-територіальних ресурсів
За характером використовуваних транспортних засобів	автомобільний, автобусний, авіаційний (рейсовий і чартерний), залізничний, теплохідний (морський, річковий, круїзний)
За ступенем рухливості	стаціонарний; пересувний
За кількістю учасників	індивідуальний; груповий
За віковою ознакою	дитячий; дорослий; змішаний
За характером організації	регламентований (планова); самодіяльний: організований, неорганізований
За сезонністю	цілорічний; сезонний: літній, зимовий
За територіальною ознакою	приміський (місцевий); внутрішньорайонний (загальнодержавний); міжнародний
За тривалістю	короткочасний; тривалий
За правовим статусом	національний (внутрішній); міжнародний (іноземний)
За характером використання рекреаційних ресурсів	1) кліматолікувальний, бальнеологічний, грязелікувальний 2) маршрутний, прогулянковий і спортивний, промислово-прогулянковий, купально-пляжний, водно-спортивний, водно-прогулянковий, підводне плавання, риболовля, мисливська, гірськолижна, альпінізм 3) натуралістичний, культурно-історичний
За головним мотивом рекреації	лікувальний; оздоровчий і спортивний; пізнавальний

Рекреаційне природокористування у широкому сенсі, як галузь, для якої природа - це не тільки сировина для виготовлення рекреаційного продукту, а й похідна умова природних ресурсів. З позиції екологічного протекціонізму, рекреаційне природокористування може також слугувати засобом їхнього збереження та відновлення через організацію різних форм природо-пізнавальної, природоохоронної, природо-виховної роботи.

Отже, сучасна рекреаційна діяльність впливає на екологічну політику країн, сприяє збереженню цінних рекреаційних ресурсів шляхом ухвалення соціальних законодавчих актів, створення мережі національних парків, природних і історико-культурних заповідників та інших охоронних об'єктів. Завдяки рекреації підвищується екологічна свідомість населення, поліпшується загальний природозахисний стан регіону та країни. Це ще раз підтверджує той факт, що рекреаційне природокористування включає вплив як природи на людину, так і зворотній - відпочиваючого на природу.

Нажаль, існує і ряд негативних моментів при розвитку рекреації. При інтенсивному використанні природно-рекреаційних ресурсів вона може завдати непоправної шкоди природному довкіллю, що призведе до втрати рекреаційної цінності території. Тому важливо у процесі рекреаційного природокористування здійснювати постійний еколого-економічний контроль рекреаційних територій. Даний контроль повинен включати планування діяльності, наукове її обґрунтування, проведення моніторингу рекреаційних систем, постійне вдосконалення рекреаційного природокористування.

У зв'язку з функціонуванням соціально-економічної та еколого-географічної системи, як єдиного цілого, даний контроль повинен комплексно оцінювати усі компоненти рекреаційної системи. Означена позиція підвела до формування поняття *туристично-рекреаційного регіону* (від англ. region; лат. regio), який виник відносно недавно в умовах активізації туристичної діяльності рекреаційних територій та яскраво вираженої спеціалізації окремих територій за туристично-рекреаційним напрямком.

Рекреаційним регіоном називають географічну територію (місце, регіон), яку містить цілісний рекреаційний сегмент, необхідний для перебування, розміщення, харчування і організації дозвілля туристів [21, с. 37].

Специфіка рекреаційної галузі орієнтована на високу залежність від розміщення туристично-рекреаційних об'єктів, розвитку

інфраструктури та екологічної складової. З метою належного розуміння поняття «туристично-рекреаційного регіону» слід дійти розуміння його, як об'єктивно існуючої значної території країни, котра має подібні природно-кліматичні, етнічні, культурні ознаки, характерну спеціалізацію і структуру виробництва, спільну виробничу та соціальну інфраструктури [22, с. 15]. Таке визначення є доцільним при розгляді регіону як об'єкта державного управління, оскільки дає змогу виділити базові туристично-рекреаційні ознаки та взаємозалежність туризму з ін. галузями економіки.

Територія буде вважатись туристично-рекреаційним регіоном тоді, якщо в її межах розміщені туристично-рекреаційні об'єкти, та існує можливість надання необхідних для задоволення потреб туристів послуг такої якості, на яку очікує клієнт (транспортне обслуговування, проживання, організація дозвілля з відповідним рівнем обслуговування) [23, с. 7, 8].

У регіоні спостереження туристично-рекреаційної спеціалізації певної території (місто, село, агломерацію, туристичний вузол тощо) визначаємо її приналежність до *туристично-рекреаційного центру*. Це загально визнане місце рекреації (місцевість, населений пункт, природно-заповідна територія тощо), яке має розвинуту індустрію гостинності та відповідну інфраструктуру; місце відпочинку туриста, яке включає всі рекреаційні можливості: природні, культурно-історичні, екологічні, етичні, соціально-демографічні, інфраструктурні. [24, с. 8]

Туристично-рекреаційним продуктом (від лат. *produktus* – вироблений) називають сукупність усіх видів товарів і послуг, які пропонуються для споживачів, і розроблені на основі історико-культурних, природничих та інших ресурсів території.

Крім того, в сучасному контексті диференціації територіального потенціалу розрізняють поняття «рекреаційні території», під яким розуміють територія, що використовується для оздоровлення людей, масового відпочинку, туризму і екскурсій. В залежності від призначення виділяють дві групи рекреаційних територій (рис.1.2).

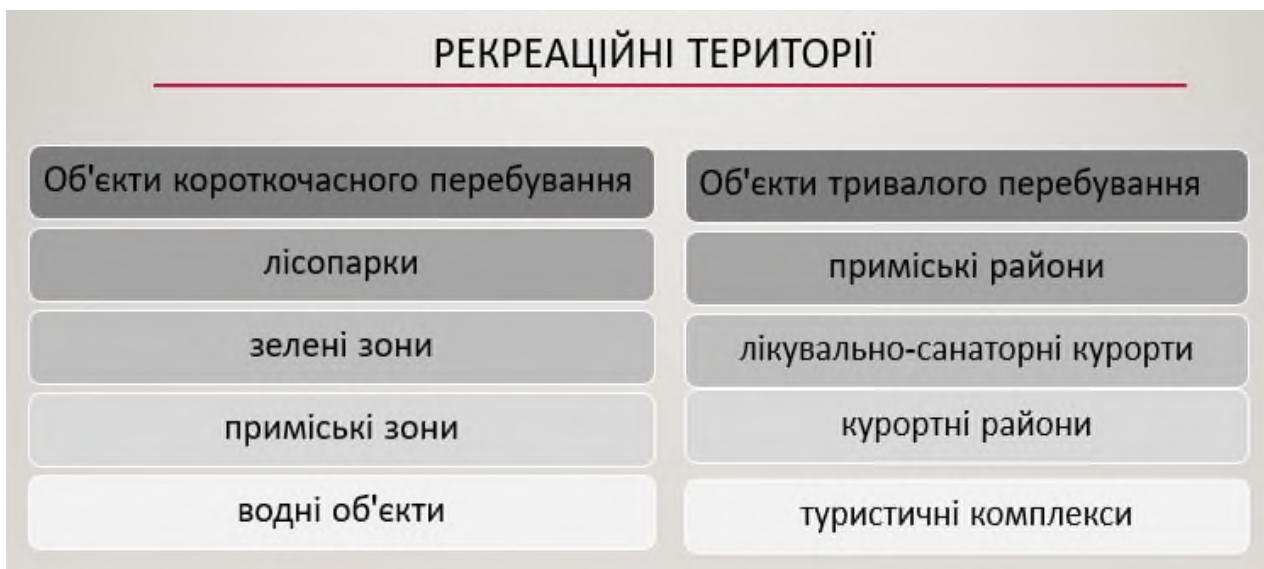

Рис 1.2. Поділ рекреаційних територій за чинником часу

Туристично-рекреаційний регіон можна представити, як складне таксономічне утворення з низки підсистем: туристично-рекреаційних районів, вузлів, центрів, пунктів. Виділення таких територій дає змогу більш ефективно проводити оцінку туристично-рекреаційного потенціалу території, та на основі такої оцінки приймати управлінські рішення для розвитку туристичної галузі [25, с. 7].

Сукупність декількох адміністративно-територіальних одиниць регіонального рівня мають певну спеціалізацію (наприклад, сільський туризм, гірський туризм чи приморський туризм), то сукупність таких туристичних регіонів вважаємо рекреаційною зоною.

Висновки до розділу 1

1. З метою ефективної реалізації механізму державного управління рекреаційними ресурсами необхідним є чіткого визначення змісту низки термінів, в саме: туризм і рекреація; туристично-рекреаційний регіон, рекреаційна індустрія; державне регулювання рекреаційної системи; туристично-рекреаційний центр тощо. Основоположня термінологія має відповідати механізму державного управління рекреаційними територіями та

здіяна у визначенні стратегічних завдань їх розвитку.

2. У подальшому потребує всебічної розробки механізм виконання стратегічних рішень державних органів влади. Йдеться, перш за все, про видання на їх підставі відповідних підзаконних актів та інструкцій, які б реально сприяли зростанню соціально-економічної ефективності рекреації в Україні та поповненню державного й місцевих бюджетів.

3. На сьогоднішній день не існує єдиної регіональної програми розвитку рекреаційної сфери. Але якщо взяти до уваги окремі стратегії економічного та соціального регіонального розвитку то в кожній з них підкреслюється, що однією із стратегічних цілей є якісний розвиток туристично-рекреаційної галузі. Генеральною схемою планування території України також передбачено розвиток і підтримка населених пунктів, які мають значний природний та історико-культурний потенціал.

4. В свою чергу, розвиток рекреаційного господарства будь-якого регіону має базуватися на схемі територіального районування туристично-рекреаційних ресурсів. Наявність подібної схеми дозволяє підрахувати потенційну ємність рекреаційної території та в залежності від наявності тих чи інших ресурсів застосовувати відповідні заходи: від будівництва курортно-оздоровчих закладів до облаштування туристичних наметів, місць короткочасного відпочинку чи екостежок.

5. Чинна нормативно-правова база потребує осучаснення у відповідності до тенденцій розвитку рекреаційної галузі, та забезпечення особливостей її функціонування на засадах виваженої цілеспрямованої рекреаційної політики держави. Подальший розвиток законотворчої справи дозволить урегулювати головні умови розвитку рекреаційної сфери на регіональному рівні.

РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПЦІЯ УПРАВЛІННЯ РЕКРЕАЦІЙНИМИ РЕСУРСАМИ

2.1. Аналіз сучасного стану управління рекреаційними територіями

В Україні в сучасних умовах, на тлі воєнних подій, рекреаційні ресурси не достатньо задіяні, і це зрозуміло. Але у повоєнний час, потужним кроком слід визначити траєкторію подальшого розвитку рекреаційної галузі (туризму, відпочинку, лікувального оздоровлення тощо).

Загалом, в Україні сформований потужний природно-ресурсний потенціал. Екологічний ефект від рекреаційно-облаштованих ландшафтів санаторно-курортними лікувальними зонами визначений на рівні 371 км². Визнана курортно-рекреаційна галузь потужна в межах ЄС та складає близько 8 000 підприємств з ліжковим фондом близько 1,9 млн. місць. Річний обсяг організованого оздоровлення складає 8-10 млн. осіб. Питомий показник потужності курортно-рекреаційного господарства на 1 км² території України перевершує майже в 10 разів інші країни пострадянського простору.

Рекреаційне господарство України повинне стати надійним оплотом важливих економічних секторів в національному господарському комплексі. Запровадження організаційно-економічної реорганізації, модернізації на засадах державної підтримки дозволить забезпечити надходження в бюджет держави до 10-12 млрд. \$, що складає 200-240 \$ на душу населення. Для порівняння: в ЄС цей показник становить близько 320-460 \$. Подальший розвиток рекреаційної галузі України до середньоєвропейського рівня дозволить отримувати дохід в 10 млрд. \$ / рік [26].

Але слід зазначити, що відсутність досконалих статистичних досліджень рекреаційної галузі залишається білою плямою і не дає повної картини, не виявляє оцінки її значення для економіки країни. Насамперед, потребує досконалого підходу методологічна розробка щодо єдиної оцінки внеску цієї галузі в національне господарство в цілому.

Однак, на сучасному етапі розвитку рекреаційної галузі визначено наступні основні економічні функції рекреаційного господарства: дохідна,

зовнішньоекономічна, створення робочих місць, вирівнює. До того ж, в світовій практиці використовують основні показники економічної ефективності від рекреаційної галузі [27]:

- Сумарний дохід від підприємств рекреаційного господарства на регіональному рівні;
- Доходність від рекреаційного господарства в експортуванні товарів іншим країнам (рапа, мули, мінеральні води тощо);
- Витратність на рекреаційне господарство в імпортуванні товарів з інших країн;
- Показники кількості і якості робочих місць в рекреаційному господарстві;
- Вплив туристичної, підприємств відпочинку і лікувального оздоровлення на регіональний розвиток.

Проте, розвиток рекреаційного потенціалу України зумовлений соціально-демографічними чинниками, що визначають рекреаційний попит: затребуваність з числа літніх людей пенсіонерів, урбаністика, високий рівень освіти, зростання вільного часу.

Другий важливий фактор – популяризація проведення вільного часу, свят і перенесених святкових дат з метою продовження канікул – все це сприяє розвитку культури відпочинку, лікування та є позитивним для українського туризму. Близький до східного менталітет українця дозволяє ніколи не забувати про необхідність відпочити на широку ногу. Важливим виявився підвищений інтерес українців до життя інших країн, до світової цивілізації.

Туристично-рекреаційний бізнес розвивається в багатьох країнах з багатьох причин: високий рівень рентабельності, мінімальний термін окупності витрат, зростаючий попит на туристично-рекреаційні послуги невеликі стартові інвестиції тощо.

Крім того, цей бізнес запускає розвиток суміжних галузей господарства: виробництва товарів народного споживання, розвиток

комунікацій, торгівлі, будівництва, сільського-господарської галузі та інших.

За даними Всесвітньої організації з туризму, в середньому кожен витрачений долар приносить прибуток у 250 разів. Більшість зарубіжних країн розвивають рекреаційну галузь, як пріоритетну сферу національного господарства. Слід також зауважити на тому, що рекреаційної галузі у валовий національний дохід сягає 15-35% у країнах: Угорщина, Чехія, Австрія, Швейцарія, Італія, Франція, Іспанія, Португалія.

Якщо дорівнюватися цих рівнів прибутковості, то можна підсумувати, що Україна щорічно втрачає мільярди гривень. Збитки стають ще більш реальними, коли зрозуміти, що ми втрачаємо десятки тисяч потенційних робочих місць. За усередненими показниками, для обслуговування одного іноземного рекреанта потрібно 9 осіб. А в українській туристично-рекреаційній галузі зайнятий лише 1 робітник з 300, що в 30 разів нижче аналогічного світового показника [28].

Ресурсо-забезпечення працівниками рекреаційної галузі визначені такими особливостями:

- періодичність роботи за сезонами, що призводить до нерівномірного розподілу робочого часу. Сезонність рекреаційних послуг стимулює багатопрофільний характер робочих місць, а це означає можливість працювати за різними функціональними обов'язками в залежності від сезону;

- певна питома вага зайнятих неповних робочих днів на рік;
- значний попит на низько кваліфіковані види праці;
- обмеженість автоматизації робочих місць, мається на увазі служби сервісу та обслуговування.

Такі особливості мають свої переваги та недоліки. За зрозумілих причин, вони є джерелом непопулярності робочих місць в рекреаційній галузі. Але чергування працездатності за сезонами і часткова зайнятість можуть виступати певними чинниками задля забезпечення додаткових джерел доходу для окремих категорій населення (літніх людей, що перебувають на забезпеченні держави, домогосподарок, людей без постійного

місця праці, безробітних, студентів та інших).

Відмічена позитивна особливість рекреаційної галузі - динаміка зростання надаваних послуг зумовлює збільшення кількості робочих місць швидше, ніж в інших сферах господарювання.

Всі ці та інші особливості стану рекреаційної галузі визначені недостатньою увагою держави до цієї сфери господарства, що з року в рік призводить до подальшого занепаду і руйнування об'єктів комплексів рекреаційної сфери. Ця ситуація насамперед стосується рекреаційних комплексів і об'єктів, які надійшли у спадок з часів СРСР та чия доля досі не вирішено достаменно. Їх територіальний статус і майнове право в повній мірі не визначені і не приведені до конституційних норм України [29].

Реалії сьогодення такі, що рекреаційна галузь в Україні потерпає екстенсивний розвиток. В цих умовах визначальним є завдання інтенсивного раціонального використання потенціалу рекреаційного фонду. Основна увага має бути спрямована на підвищення коефіцієнта змінності його експлуатації та подальші територіальні трансформації з метою переорієнтації земельного фонду на розвиток цієї галузі. Отже, створення штучних рекреаційних об'єктів, наприклад, кемпінгів, літніх таборів, пляжів тощо. Пріоритетом має стати планування та будівництва нових рекреаційних підприємств за сучасним плануванням натомість фізично і морально застарілих. За таких умов потрібно просувати автономне опалення систем тепlopостачання, автотранспортного та складського господарств. Окремо потрібно звернути увагу на спеціалізацію очисних споруд, ліній електропостачання, прального господарства, мереж водопроводів, каналізації і зв'язку. Логічно структуроване рекреаційних комплексів дозволить заощадити до 25% одноразових витрат і до 15% експлуатаційних.

Дійсно високий рівень економічної ефективності рекреаційної сфери можливо досягти за рахунок підвищення продуктивності сфери послуг, також слід переглянути одноразові і поточні витрати з метою їх скорочення та оптимізації комплексного розвитку і розміщення, концентрації коштів. А

заощаджені кошти від реконструкції слід спрямувати на гарячі поточні ділянки рекреаційного будівництва. Впровадження математичних моделей раціонального використання трудових ресурсів рекреаційної галузі, автоматизованих програм сучасного будівництва, централізація – ось перспективи на подальше. До цього переліку слід додати: задіяння допоміжних служб та варіювання ринку рекреаційних послуг. Особливий акцент слід зробити на створення національних туристських корпорацій.

Наша країна володіє значними природними рекреаціями і має значну кількість культурно-історичних пам'яток. Цей потенціал становить 9,4 млн. га або 16% території країни, який являє собою цінні в рекреаційно-туристичному а, тому і в економічному відношенні природні ландшафти. Все ж слід визнати, що більша частина цінних територій освоєна недостатньо. На засад проведення аудиту рекреаційної сфери кожного регіону слід визначити території, які залучені в рекреаційний оборот, але використовуються без належних засад раціонального природокористування. Така комплексна оцінка різних варіантів послідовності використання рекреаційних ресурсів та подальший їх розвиток мають бути визначені перспективами розвитку рекреаційної галузі в Україні.

2.2 Вплив зовнішнього середовища на стан використання рекреаційних територій України

Рекреаційна діяльність в зоні степового Причорномор'ї має один з найвищих рівнів в країні. Тут курортна рекреація займає друге місце після Криму. Вихідними показниками є ємність лікувальних та лікувально-оздоровчих закладів рекреаційного контексту.

Існує наступні курортно-оздоровчі зони: Одеська, Миколаївська, Херсонська та Дністровсько-Дунайська. Сукупно вони охоплюють 970 закладів оздоровлення та відпочинку. Це складає більше, як 32% до загальнодержавної кількості. В їх складі є 188 санаторіїв і пансіонатів з лікувальними циклами оздоровлення та близька 186 будинків і пансіонатів

відпочинку.

В Одеській області до лікувальної галузі задіяні такі курорти [30]: Кароліно-Бугаз, Аркадія, Великий Фонтан, Чорноморка, Куяльник, Лебедівка, Лермонтовський, Лузанівка,, Холодна Балка, Хаджибейський та Сергіївка. В області розташовані два кемпінги, 44 готелі, один мотель. В рекреаційно-туристичних об'єктах області одночасно можна розмістити більше, як 100 тис. осіб. На рахунку області є загальні потужності: 704 центрів перебування туристів і відпочиваючих, серед них – 578 пансіонатів, будинків та баз відпочинку, 43 санаторно-курортних установи, 46 дитячих оздоровчих центрів.

Херсонська область багата на українські морські пляжі, яких нараховується до 15,5%. Нараховується близька 346 закладів відпочинку та оздоровлення, хоча за статистичною інформацією область приймає лише 5% туристів, які відпочивають на морському узбережжі. Така ситуація вказує на нереалізований потенціал туристської індустрії Херсонщини. Дійсно, кількість туристів на морському узбережжі може бути як більше в п'ять разів. Проблема вивчення цього питання лежить у площині організація внутрішнього і в'їзного туризму, формування якісного сервісу та обмежується недостатньою місткістю та якістю готельного фонду.

Невідповідність сфери рекреаційних послуг світовим стандартам ускладнює надання послуг на міжнародному рівні. Так, загальна місткість готельного бізнесу Одеської області визначена на рівні 9,5 тис. місць, але при цьому в готелях туристичного класу всього 4,0 тис. місць. Хоча, у довоєнний період спостерігалось збільшується туристичних закладів: туристичні бази зросли до 7,9 тис. місць і кемпінгам до 2,3 тис. місць [31,с.35;7].

Аналіз фінансових надходжень від рекреаційної галузі призводять до суттєвих фінансових витрат на короткотерміновий в'їзний туризм та його домінування. Загалом, очікується одно- або дводенні поїздки. За результатами таких короткотривалих акцій ресурсний потенціал не використовується в повній мірі, а лина на 30-40%. Надто низька ефективність

експлуатації рекреаційного потенціалу полягає у відсутності адаптації об'єктів до цілорічного функціонування. Саме тому 60-65% рекреантів припадає на червень-серпень. Але експертна оцінка за результатами діагностування статистичних показників середньорічної завантаженості має складати не нижче 70% всього періоду їх експлуатації. Врахування світового досвіду дозволить нагромадження коштів достатніх для відновлення матеріально-технічної бази [32].

Сезонність рекреаційної та туристичної діяльності зумовлена наявністю теплого періоду року (червень-серпень) та значно обмежує активний розвиток оздоровчих закладів. Попит та завантаженість санаторно-курортних об'єктів складає до 40%, за підсумками чого не забезпечується повне відновлення основних фондів на рівні світових вимог та сучасних стандартів. У перспективі потрібно підвищувати фінансові показники, які б були визначені на поліпшення умов рекреантів, розбудову нових закладів, рекреаційно-туристичної інфраструктури.

Маючи на меті розосередження місць відпочинку, наближення їх до джерел оздоровлення, виникає необхідність легітимізувати рекреаційні зони у національних природних парках, регіональних ландшафтних парках та інших категоріях територій ПЗФ. Мова йде про створення зони стаціонарної і регульованої рекреації у національних природних парках «Святослава», «Азово-Сиваський», «Бузький гард», «Біломор'я» та регіональних ландшафтних парках «Тилігульський», «Ізмаїльські острови», «Приінгульський» тощо.

У цьому сенсі рекреаційну цінність має остров Березань, історія існування якого зберігає залишки в північному Причорномор'ї давньогрецького поселення. Каховське водосховище, басейн Дніпра, Острів Зміїний та коси регіонального ландшафтного парку «Тилігульський», мінеральні джерела, лісові масиви також потрібно територіально організувати та визначити відповідний рівень рекреаційного навантаження.

Рекреаційно-туристським центром для туристів і відпочиваючих є

берегова лінія, урізане лиманами від легендарної Ольвії до Одеської області (Очаків, Рибаківка, Коблеве) з благодатними природними умовами є місцем для відпочинку та оздоровлення. «Ольвія», яка являє собою пам'ятку грецького поселень на Чорноморському узбережжі Миколаївської області.

Проте розвиток рекреаційних зон є проблемою фінансового плану та подолання психологічних бар'єрів, нав'язаних державними органами влади та органами місцевого самоврядування, захищаючи відомчі інтереси. Доказом цієї думки, є та обставина, що з часу створення природно-заповідних територій та об'єктів у зоні степового Причорномор'я до цих пір не встановлені межі цих територій. Також потребують розроблення проекти організації цих територій з виділенням рекреаційних зон. З цієї причини природно-заповідні території використовуються стихійно, екосистеми потерпають надмірні антропогенні навантаження, в результаті чого ціла низька природно-заповідних територій втратила своє функціональне призначення.

Причина незадовільного використання рекреаційних ресурсів – місцеві органи влади не приділяють належної уваги розвитку цієї галузі. Так, розроблена Програма соціально-екологічного розвитку зон відпочинку Чорноморського узбережжя Миколаївської області [33], Херсонської і Одеської областей не втілюються в реальне життя. Не втілюються в життя в повному обсязі і Програми розвитку туризму в регіоні на 2002-2010 роки [34] через відсутність фінансування відповідних заходів, які визначають такі напрями розвитку туризму:

- удосконалення системи управління галуззю;
- зміцнення матеріальної бази туризму;
- розширення міжнародної співпраці у туристичній галузі;
- підвищення якості та розширення асортименту туристичних послуг;
- поліпшення транспортного обслуговування;
- підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів та об'єктів культурної спадщини;

- поліпшення інформаційного та рекламного забезпечення;
- провадження ефективної інноваційної діяльності;
- поліпшення кадрового забезпечення.

Аналізуючи питання раціонального використання рекреаційних ресурсів степового Причорномор'я, нами використаний SWOT- аналіз, який дозволяє ранжувати сильні і слабкі сторін рекреаційної діяльності, піддавати аналітичним роздумам можливості та загрози її розвитку (28абл.. 2.1).

Таблиця 2.1.

SWOT- аналіз туристично-рекреаційного потенціалу

Позитивні сторони	Негативні сторони
1	2
Розташування: південь України, центр Українського Причорномор'я;	Недостатнє висвітлення Українського Причорномор'я в світі;
Басейни Чорного і Азовського морів, рік Південний Буг, Дніпро, Дунай, степові ландшафти;	Слабка інфраструктура баз відпочинку, санаторіїв, готелів, центрів лікування;
Сприятливий для життя та господарювання клімат, тривалість літа 4,5-5 місяців (приблизно 2000-2700 годин сонячного світла). Тривалість купального сезону – 3-3,5 місяці;	Потрібно нарощувати інформаційну складову щодо рекреаційних ресурсів та можливостей регіону;
Мулові лікувальні властивості та лікування ропою з озер;	Незадовільний стан комунальної інфраструктури потенційних центрів рекреації;
Наявність легендарних історичних місць, пов'язаних з історією різних народів;	– Відсутність або незадовільний стан у рекреаційних зонах організованих місць утилізації твердих побутових відходів;
Наявність пам'яток археології, архітектури, культури та мистецтва, музеїв, екскурсійних об'єктів та розроблених маршрутів;	– Незадовільний стан або відсутність очисних систем зворотніх вод, дренажних систем у центрах рекреації;
– Розгалужена мережа автодоріг;	Незадовільний стан автомобільних шляхів;
– Впровадження традиційних фестивалів, ярмарків, спортивних заходів щодо розвитку	Малі обсяги інвестицій в розвиток рекреації регіону;

іміджу області;	
Рекреація в межах об'єктів природно-заповідного фонду міжнародного значення;	Необхідність модернізації більшості лікувальних закладів у відповідності до міжнародних стандартів;

У галузі рекреаційно-туристської діяльності потенційно можливі зміни, які відкривають нові можливості або ускладнюють ситуацію. Розглянуті позитивні і негативні сторони, можливості і загрози, які стоять на шляху сталого розвитку рекреаційних територій, спонукають людей по-новому подивитись на характер взаємовідносин людини і природи (29абл.. 2.2).

Таблиця 2.2

Потенціал та ризики розвитку рекреації

Можливості	Загрози
1	2
Мотивування інтересу потенційних інвесторів до рекреаційних ресурсів Півдня України;	Недостатня реалізація конкурентних переваг поряд з більш привабливими рекреаційними зонами;
Розширення рекреаційної мережі за рахунок потенційних споживачів рекреаційного продукту в промислово розвинутих областях України;	Ризиковість екологічних загроз в басейні Дніпра (хімічні та фармацевтичні підприємства, АЕС та ГАЕС);
Пролонгація міжнародної співпраці;	Недосконалість законодавства;
Велика кількість приватних лікувальних закладів, придатних для розвитку рекреаційної інфраструктури.	Комуникативна непривабливість застарілих лікувальних центрів до прийому на лікування;
Орієнтація рекреаційних закладів на конкретні сегменти рекреаційного ринку	Незбалансованість соціальної та економічної ефективності використання рекреаційних ресурсів та необхідність їх збереження
Наявність рекреаційних зон та угідь, придатних для розвитку екологічного та спортивного туризму, рибальства та полювання	Недостатня забезпеченість рекреаційної галузі висококваліфікованими спеціалістами

За допомогою матриці SWOT досліджені парні комбінації (позитивні і негативні сторони, можливості і загрози) і виділені ті, які повинні бути враховані при розробленні стратегії розвитку рекреаційної індустрії.

У практичному плані такий аналіз має стати одним з першочергових завдань управління рекреаційним потенціалом степового Причорномор'я, здатного ефективно використати потужні синергетичні зв'язки, забезпечивши бажану гармонізацію відносин людини і суспільства з природою на засадах їх органічної єдності.

З метою докорінної зміни ситуації на ліпше потрібен подальший розвиток суспільних відносин в рекреаційній галузі на засадах формування рекреаційної політики степового Причорномор'я. В першочерговому пріоритеті необхідно провести рекреаційно-економічний аналіз та оцінку ризиків на довкілля з метою оптимального функціонування і розвитку рекреаційних територій.

Також слід акцентувати увагу на зовнішньому середовищі, яке можна представити у вигляді функціонування [35, с.69-84; 36,с.18].:

макрооточення, безпосереднє оточення та внутрішнє середовище.

- *Макрооточення* передбачає вивчення впливу наступних компонент: міжнародна, демографічна, соціально-економічна, компонента природного середовища, технологічна, політико-правова, соціально-культурна, інфраструктурна;

- *Безпосереднє оточення* аналізується щонайменше за наступними показниками: здорова конкуренція існуючих організацій, потенційні конкуренти – загроза появи на ринку нових господарських структур, співпраця з постачальниками, достатній рівень сервісу споживачів, процеси концентрації, нові канали дистрибуції;

- До *внутрішнього середовища* слід віднести такі компоненти: співробітники організації, функціонал сфери управління, фінансова звітність, маркетинг та рекламні акції, інноваційні пропозиції.

У соціальній сфері велике значення мають такі компоненти, як досвід

подорожей, стиль життя, дозвілля [36, с.22-23].

Основні компоненти та чинники, які впливають на стан використання рекреаційних територій і сукупні зв'язки між ними представлені нижче (рис. 2.1.).

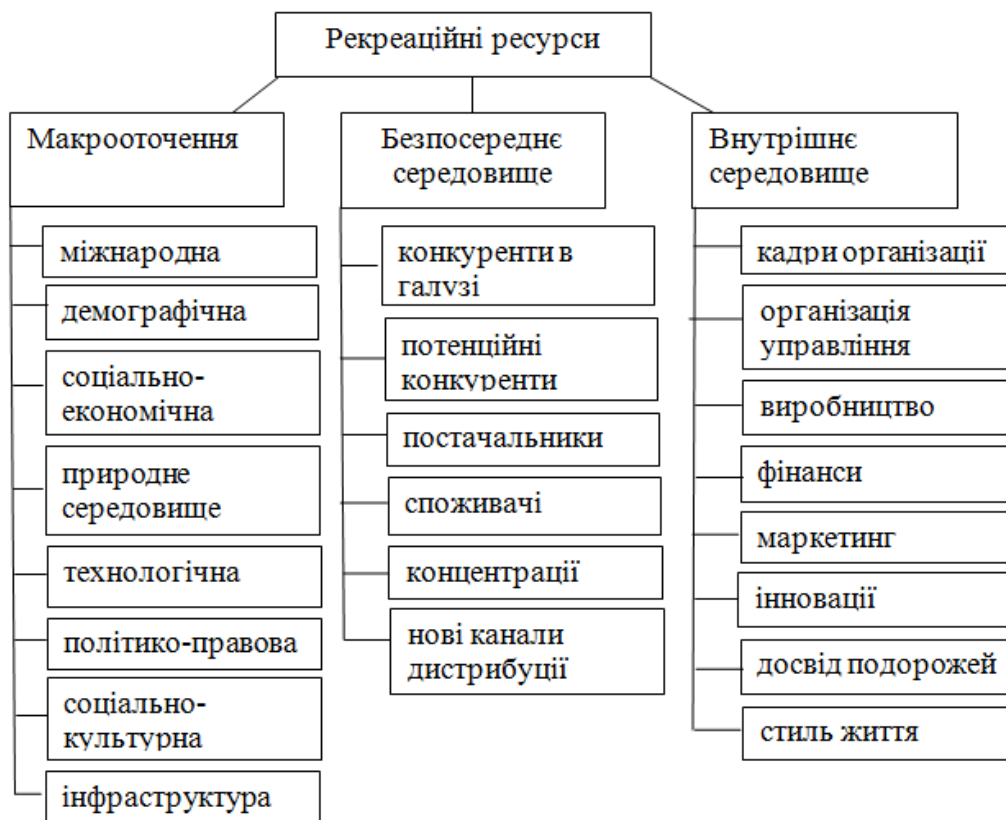

Рис 2.1. Структура впливу зовнішнього середовища на прийняття управлінських рішень

2.3 Концепція державного управління рекреаційними територіями

Цінність земель рекреаційного призначення визнана на тому рівні, що вони здійснюють благотворний вплив на здоров'я людини на засадах придатні використання для відпочинку населення, а отже відсутні чинники негативно впливу. На державному та регіональному рівнях значну увагу приділяється охоронній діяльності земель рекреаційного призначення. Слід визнати їх недосконалість на законодавчому рівні України, адже для організації відпочинку та рекреації населення можуть бути використані землі будь-якої категорії. Однак, ця обставина не означає, що вони належать до

земель рекреаційного призначення. Висновка дійшли шляхом аналітичних роздумів: недосконалість законодавства спричиняє складнощі у сфері управління розмежування земель рекреаційного призначення та будь-яких категорій земель. Цей факт приховати неможна, він досить помітний у реаліях життя.

Поняття державного управління в цілому включає також розуміння державного управління розмежування земель рекреаційного призначення. Останнє поняття стосується державно-владних повноважень діяльності державних органів, що здійснюють виконавчий і наказовий характер і полягає в організуючому впливі на суспільні відносини шляхом. Державне управління здійснює реалізацію зобов'язань виконавчої влади у галузі охорони довкілля. Тобто цей вид зобов'язань є видом діяльності органів виконавчої влади у сфері екологічної політики країни, внутрішньої і зовнішньої, що має на практиці виконувати внутрішні і зовнішні екологічні функції [37].

Шляхом заборони певної діяльності на землях рекреаційного призначення можливо реалізувати вимоги щодо охорони. Забороненою повинна буди діяльність, яка перешкоджає або може завдати шкоди під час використання таких земель за цільовим призначенням, або заборонною має бути така діяльність, що негативно впливає або може вплинути на їх природний стан.

Земельним кодексом України визначено склад земель рекреаційного призначення [38]:

- земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас;

- земельні ділянки, зайняті будинками відпочинку, пансіонатами, об'єктами фізичної культури і спорту, туристичними базами, кемпінгами, яхт-клубами, стаціонарними і наметовими туристично-оздоровчими таборами, будинками рибалок і мисливців, дитячими туристичними

станціями, дитячими та спортивними таборами, іншими аналогічними об'єктами;

- земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших об'єктів стаціонарної рекреації.

Але цей перелік земель рекреаційного призначення не є вичерпним. Слід також передивитися інші землі, використати для туристичних походів і подорожування, огляду мальовничих ландшафтів та історичних пам'яток, територій відведених для спорту та відпочинку, спостереження за сезонними явищами в природі, землі для стаціонарного розміщення ігрових і розважальних центрів, луна-парків тощо.

Існує дві форми щодо встановлення права користування землями рекреаційного призначення: загальному та спеціальному користуванні. Загальне землекористування здійснюють громадяни в порядку, що передбачено законодавством та визначено на місцевому рівні місцевими радами. Ця ситуація може стосуватися користування в населених пунктах парків, скверів, бульварів тощо.

Особливої уваги слід приділити методикам використання цілющих вод в оздоровчих цілях в місцях, які затверджені місцевими радами; перспективам використання морського, степового клімату та в зв'язку з цим виділення земель в цих зонах для стаціонарного розміщення розважальних центрів, луна-парків, ігрових центрів.

Право користування землями рекреаційного призначення існує в двох формах: загальному та спеціальному користуванні. Загальне користування здійснюють місцеві громадяни в порядку, передбаченому законодавством та визначеному місцевими радами. За таких обставин реалізується користування в населених пунктах парковими зонами, бульварами, скверами тощо.

З метою забезпечення раціонального використання та охоронних заходів земель рекреаційних зон на цих територіях визначають функціональні зони:

- а) особо охоронювані;
- б) з пізнавальними можливостями;
- в) для короткочасного відпочинку;
- г) для обслуговування відвідувачів; д) господарського призначення [37, 38].

Рекреаційні зони також можуть мати свого землекористувача або входити окремими смугами до складу інших видів землекористування. В якості прикладу можна навести окремі смуги-зони в землях лісового фонду (ліси населених пунктів), природно-заповідного фонду. Позиція останньої з вказаних категорій земель вимагає особливої уваги, оскільки землі окремих категорій ПЗФ мають подвійну класифікацію, тобто вони одночасно перебувають на реєстрації і серед земель ПЗФ та одночасно є у переліку земель рекреаційного призначення. Це дає можливість проводити облаштування навчально-туристичних та екологічних стежин, а також маркування трас.

Ця ситуація стосується:

- біосферних заповідників, антропогенно-перетворених ландшафтів, а також територій традиційного земле-, лісо- і водокористування відповідно до місць поселення, відносяться також рекреаційні зони;
- національних природних парків - тут організовуються короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення в межах виділених зону регулюючої рекреації. Також відбуваються відвідування мальовничих і історично-пам'ятних місць. Влаштування і відповідним чином обладнані туристичні маршрути, екостежинки. Також тут забороняються рубки лісу головного використання, промислове рибальство і полювання, а також інша діяльність, яка взмозі негативно вплинути на стан природних комплексів та об'єктів природно-заповідної зони. Також слід передбачити вплив діяльності людини та ризику в зоні стаціонарної рекреації, яка розміщує на власній території кемпінги, готелі, мотелі, інші об'єкти обслуговування відвідувачів парку;

- регіональних ландшафтних парків, які створені з метою супроводження рекреаційної діяльності на засадах запровадження ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреацій в природних умовах з дотриманням режиму охорони ПЗФ комплексів та об'єктів; до того ж регіональні ландшафтні парки одночасно перебувають в реєстрі природоохоронних і рекреаційних об'єктів;

- дендрологічних парків, які за своїм призначенням призначені задля збереження і вивчення в спеціально створених умовах різних видів дерев і чагарників та їх композицій з метою практичного використання композицій рослин, в тому числі і в межах рекреацій;

- зоологічних парків, в межах яких виділяється рекреаційна зона, що призначена для організації культурного відпочинку та обслуговування рекреантів парку;

- парків – пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, які одночасно перебувають в статусі природоохоронних об'єктів [40].

Визначивши систематизацію рекреаційних зон в складі об'єктів ПЗФ, виникає потреба зауважити увагу на систему управління в сфері використання земель рекреаційного призначення. Режим видів діяльності, які реалізуються на засадах менеджменту рекреаційної діяльності, є досить неоднорідними. Але виділити повний набір рис, який би був характерний для всіх режимних об'єктів рекреації цілком неможливо, бо існує певна специфіка об'єктів, яка визначена локальним переліком факторів.

Законодавчо визнано підстави для формування загального та спеціального правових режимів щодо рекреаційної діяльності. Загальний правовий режим реалізується за видами земель зазначеної категорії, без винятку, з огляду на те, які рекреаційні ресурси на них розташовані. Натомість, спеціальні правові режими відрізняються специфікою правового регулювання [36, 38].

Генеральна схема планування території України передбачає систему

заходів охорони і невиснажливе використання земель рекреаційного призначення, приєднання їх до національної екологічної мережі України.

Функція контролю використання і охорони земель - важлива функція державного управління у галузі формування суспільних відношень. Її завдання зумовлене вимогами виконання земельного законодавства України органами державної влади та місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями і громадянами. Потрібно розуміти, що контроль відбувається сукупно за суб'єктами земельних відносин та він торкається разом земельного фонду незалежно від форм власності.

Контроль використання і охорони земель відповідає усталеній функції контролю та є складовою діяльності компетентних державних органів, яка спрямована на реалізацію земельно-правових норм, виконання вимог земельного законодавства, забезпечення гарантій та затвердження законності в земельних відносинах. Він дозволяє за необхідності вжити прямих заходів впливу на порушників земельного законодавства, а не тільки виявляти і усувати наслідки земельних правопорушень. Такий контроль розповсюджений на всі категорії земель та на всіх суб'єктів земельних відношень, незалежно від форм власності та видів землекористування [39].

Складовими державного контролю над використанням і охороною земель рекреаційного призначення виступають: розподіл і перерозподіл цих земель; планування їх використання; ведення державного земельного кадастру таких земель; здійснення контролю над дотриманням законодавства в сфері їх ефективного використання, відтворення та охорони; моніторинг цих земель; здійснення землеустрою щодо даних земель; розгляд уповноваженими органами земельних спорів по землях рекреаційного призначення.

Наукове обґрунтування викликає розмежування земель рекреаційного призначення і водного фонду. До водного фонду належать землі, які зайняті: болотами і островами, водосховищами та іншими водоймами, озерами, морями, ріками; гідротехнічними та іншими водогосподарськими спорудами

та каналами та прибережними захисними смугами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів. Разом з тим яхт-клуби, будинки відпочинку, пансіонати, турбази, кемпінги, дитячі табори, дачні ділянки та інші об'єкти досить часто розташовуються поблизу водних об'єктів.

Придатність земель до використання в якості рекреаційних визначається їх природним станом: конкретними екологічними характеристиками, які приємні для відпочинку та оздоровлення громадян, а також відсутністю факторів, які можуть негативно впливати на здоров'я людей за рахунок розташування поряд промислових об'єктів. На рекреаційну якість також впливають: розвинена супутня інфраструктура (перукарні, пекарні, супермаркети тощо), наявність рекреаційних об'єктів (театрів, музеїв, готелів, ресторанів), певний рівень облаштування території тощо.

На територіях рекреаційного призначення визнано відсутність факторів негативного впливу на здоров'я людини на законодавчому рівні та є провідною вимогою до земель рекреацій. Ця обставина є підконтрольною органам державної санітарно-епідеміологічної служби Міністерства охорони здоров'я України, які попередньо погоджують відповідні проекти землеустрою відповідно до Методичних рекомендацій "Обстеження і районування території за ступенем впливу антропогенних факторів на стан об'єктів навколишнього середовища з використанням цито-генетичних методів "МОЗ України.

Потрібно зосередити увагу на важливість встановлення водохоронної зони в околицях земель рекреаційного призначення, яка передбачає визнання певних обмежень і обтяжень на відповідні права власників та користувачів земельних ділянок сусідів. За результатами розробки проектів організації та встановлення меж земельних ділянок об'єктів рекреаційного призначення передбачається та визначається на місцевості функціональне зонування:

- безпосередньої охорони;
- короткострокового відпочинку;

- науково-пізнавальної;
- зони щодо обслуговування відвідувачів (сервіс-зона);
- господарського призначення;
- інших видів зон, що передбачені проектом землеустрою.

Землі рекреаційного призначення за характером використання можуть бути використані тільки для одного виду рекреаційної діяльності, тобто бути моноваріантними.

Процес управління землями рекреаційного призначення володіє певною специфікою. В якості прикладу можна навести управління в певних рамках лісами населених пунктів та землями зелених зон, яке реалізується Державним агентством лісових ресурсів України. Необхідним спортивним інвентарем та спортивними спорудами мають бути облаштовані землі рекреації, що призначені для спортивної діяльності, тобто вони повинні мати належну матеріально-технічну базу [40].

Проект розподілу певної території може розроблятися в межах певних мікрорайонів, кварталів та їх частин з метою планового зонування цих територіях рекреаційного призначення. Відповідно до генерального плану певного населеного пункту та на підставі землепорядної документації, що затверджена у встановленому порядку, можливо віднесення визначених територій до зон рекреаційного призначення [38, 41].

На позиціях сьогодення актуальним можна визнати вивчення питання державного управління на засадах розмежуванням земель рекреаційного призначення. Ця обставина дає можливість дійти висновку про визнання особливої від інших категорії земель, яка має вирізнитися самостійно визнаними методами її охорони, які слід визнати земельним законодавством України. Охоронна діяльність має реалізуватися шляхом внесення рекреаційних земель до складу Смарагдової мережі. До того ж виникає потреба визначення обмеження їх вилучення (викупу) для інших потреб та розробка заходів щодо обмеження антропогенного впливу на такі землі.

Першочерговим завданням державного управління та регулювання

земельних відношень є процесуальне та наочне вдосконалення режиму використання земель рекреаційного призначення, а в пріоритеті має стати надання спеціального статусу особливо цінним землям, які визнані на місцевому або регіональному рівні.

Стратегія вирішення поставленого завдання може бути розроблена на наступних умовах:

- на засадах внесення до чинного законодавства змін, що стосуються встановлення цільового призначення земельних ділянок, затвердження землевпорядної та земле-оціночної документації. Це стосується утворення нових земельних ділянок на засадах передачі відповідних повноважень органам земельних ресурсів певного рівня, які володіють найвищим рівнем управлінської компетенції в цих питаннях;
- за супроводу розробки проєктів землеустрою з метою організації та встановлення меж територій рекреаційного, оздоровчого та історико-культурного призначення;
- за сприяння якості кадрового забезпечення місцевих та регіональних органів земельних ресурсів, вдосконаленню рівня землевпорядної освіти, а також виокремлення його в окрему галузь знань.

Слід прийняти до уваги, що нормативи мінімальної забезпеченості земель рекреаційного призначення основними фізкультурно-оздоровчими і спортивними спорудами розробляються та корегуються Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України та Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту, що курірують певні питання благоустрою територій. Розбудова спортивних споруд в житлових районах здійснюється певним чином до встановлених нормативів та за рахунок коштів, які спрямовуються державою на житлове будівництво, а також коштів організацій-забудовників. Однак, у цій ситуації, як і в інших, вагомим містобудівним документом є генеральний план населеного пункту, що встановлює межі рекреаційних зон, а також правовий режим земель рекреації в межах певного населеного пункту.

Висновки до розділу 2

1. Територіальна організація, як принципова траєкторія раціонального природокористування в рекреаційних зонах України, спрямована на чітке функціональне зонування і на встановлення економічно ефективного та екологічно безпечного використання рекреаційних функцій.

2. У практичній реалізації SWOT-аналіз має стати одним з першочергових завдань управління рекреаційним потенціалом степового Причорномор'я, який дозволяє надійно використати потужні синергетичні зв'язки на засадах гармонічної єдності відносин суспільства з природою. Комбінації характерних ознак парної матриці дозволяють визначити можливості і загрози, які повинні бути враховані при розробленні стратегії розвитку рекреаційної індустрії.

3. Сталий розвиток землекористування визначає вирішення зазначених завдань в економічній сфері за рахунок підвищення інвестиційної привабливості землекористування рекреаційних територій на засадах раціонального природокористування. Остання обставина дозволить якісно використовувати природно-ресурсний потенціал земель та підвищити рівень ефективності виробництва. В екологічній сфері гарантовано техногенно-екологічну безпеку життєдіяльності людини з позиції збереження довкілля. У соціальній сфері слід очікувати поліпшення умови праці і життя населення з ухилом на підтримку повноцінного життєвого середовища на всій території України.

4. Рекреаційна індустрія вносить незначний вклад в економіку України незначне. Він адекватний внеску держави в розвиток даної галузі і стримується, переважно, відсутністю реальних інвестицій, низьким рівнем рекреаційного сервісу, підприємств сфери обслуговування, низькою якістю курортно-санаторних, оздоровчих та готельних комплексів, дефіцитом кваліфікованих кадрів. Нерозвиненість рекреаційної інфраструктури, невисока якість сервісу привели до того, що в даний час на нашу країну

припадає менше 1% світового рекреаційного потоку.

5. Розвиток рекреаційної галузі в Україні має будуватися на збалансованому різновиді рекреаційної діяльності з пріоритетним розвитком іноземної рекреації, тобто у пріоритеті розвиток рекреаційних регіонів України на основі поєднання рекреаційного господарства із зовнішньоекономічною діяльністю. Головною умовою реалізації даної пропозиції є активна роль держави в підтримці розвитку рекреаційної галузі, яка може мати значний позитивний вплив на економіку, може стати при відповідних умовах найважливішою статтею валового національного доходу України.

РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ РЕГІОНУ

3.1. Розвиток формування рекреаційних територій

Перспективами розвитку рекреації зумовлені потенційними передумовами для їх формування як в окремих регіонах, так і в цілому в країні. До того ж соціальна затребуваність послуг рекреації та туризму, відгуки у соціальних мережах дозволяють передбачати насамперед оцінку потенціалу цієї сфери. Розуміючи можливості цієї сфери діяльності, виникає можливість і надалі аналізувати ефективність цієї сфери. Також слід брати до уваги, ця сфера послуг у соціальному вимірі проявляється у відновленні та підтримці здоров'я, збереження життєвих сил людини, а з іншого боку – має характерні економічні показники прибутки на кожен окремий об'єкт та на кожен кв.м території.

Складному багатофакторному аналізу слід піддавати головні та другорядні чинники подальшого розвитку рекреаційно-туристичної сфери, охоплюючи показники ресурсозабезпечення, інфраструктурного середовища, коло політичних та правових питань, економічні показники, технологічне та інформаційне забезпечення [42].

Чинний аналіз дозволяє систематизувати наступні групи чинників потенційного рекреаційно-територіального розвитку територій (рис. 3.1.):

– динамічні та статичні, які поєднані на основі протилежної природи їх формування. Але за своєю суттю до динамічних слід віднести цілу низку факторів: політичні, матеріально-технічного ресурсозабезпечення, демографічні, соціально-економічні тощо. Вони варіюють в межах окремих значень, змінюються в просторі та часі, за місцем локалізації та охопленню території. До статичних належить сукупність природно-географічних чинників (клімат, рельєф, багатства підземних надр) та культурно-історичні чинники, які мають умовно незмінне значення. Працівники лише пристосовують їх до рекреаційних потреб, реалізуючи їх доступність до використання;

– зовнішні та внутрішні. Зовнішні – це низка демографічних та соціальних змін, правове регулювання, політична ситуація, економічні та фінансові чинники, маркетинг та логістика, рівень розвитку транспортної інфраструктури тощо. Внутрішні фактори діють безпосередньо в досліджуваній сфері та пов’язані з організаційно-функціональними особливостями рекреаційно-туристичній діяльності [43, с. 278]

Рис. 3.1. Чинники розвитку рекреаційної сфери

Поняття рекреаційно-туристичного потенціалу охоплює безпосередньо термін «потенціал» (*рос.* потенциал, *англ.* potential, *нім.* potentialn), як можливість, наявні сили та засоби, що можуть бути використані [44]; у підсумку маємо: всі можливості, наявні сили, запаси, засоби, які можуть застосовуватися для задоволення потреб населення у сфері рекреації на засадах формування соціального та/або економічного ефекту.

Розглядаючи перспективи розвитку рекреаційних ресурсів, важливо розглянути природні об’єкти, ресурси та природні умови різноманітного природного походження, які можуть бути використані для лікування, оздоровлення, відпочинку і туризму [45, с. 104].

З урахуванням достатній забезпеченості України природно-

кліматичними та культурно-історичними ресурсами можна стверджувати про наявність можливостей для розвитку чисельних видів рекреації. У більшості регіонів наявні рекреаційні ресурси, що відкриває можливість потенціального виходу на рекреаційний ринок [47].

Усі рекреаційні ресурси на території України можна поділити за такими категоріями: природно-відновлювальні території (гірські, лісові, приморські), природноздоровчі зосередження (мінеральні джерела та пелоїди), природноохоронні території та об'єкти (національні парки, природні резерви, заповідники еталонські, ландшафтно-паркові насадження, заповідно-мисливське господарство, культурно-паркове насадження, зоопарки, ботанічні сади тощо), цивільне довкілля (природно-культурні спадщини, меморіальні музеї, природно-архітектурні ансамблі, історично-культурні парки та ін.)

До рекреаційних природно-відновлювальних джерел відносяться кліматичні (кількість опадів, температура та вологість повітря, атмосферний тиск, електромагнітне випромінювання тощо), ландшафтні (природно-заповідні території, узбережжя та пляжі, охоронні території, рельєф, гори, ліси, річки й озера тощо). Перспектива організації водних видів рекреації дуже висока (водолікування, водного спорту, рибальства, купально-пляжного відпочинку) та залежить від естетичних властивостей довкілля, якості води, дна, пляжної смуги [48].

Найчастішими складовими компонентами ландшафтного ресурсу є зелені території, лісогосподарські угіддя (ліси, парки, лісопарки). Серед природно-відновлювальних лісів лише 12 % державного лісового фонду становить фітолікувальні ресурси. Лікувальні лісові ресурси мають рекреаційну привабливість для відпочинку, чинять сприятливі та корисні дії на організм людини, мають санітарно-дезенфікаційні властивості.

У місцях прородноохороної території, а саме в біосферних заповідниках, природних резерватах, заповідно-мисливських господарствах, заповідно-рибальських угіддях, національно природних парках, національно-

ботанічних парках рекреаційна діяльність дозволяється відвідування лише в певний період сезону та в невеликому обсягу, який гарантує збереження певної видової флори та фауни.

Лісолікувальні ресурси в Україні розташовані досить нерівномірно. Найбільше лісових масивів зосереджено в південно-західних регіонах держави. Для лісової і лісопаркової зон основними видами рекреаційно-туристичної діяльності є туризм і спорт (пішохідний і лижний туризм, кінний спорт, спортивне та ліцензійне мисливство, спортивне орієнтування тощо); фіто- та кліматолікування; загальнооздоровчий відпочинок; збір ягід, грибів, лікарських рослин тощо [49].

Природно-заповідним територіям та об'єктам належить особливе місце у структурі ландшафтних ресурсів, а саме: заповідникам та заказникам різних форм і напрямів заповідання, національним природним паркам, дендропаркам, цінним природним об'єктам, пам'яткам природи і садово-паркової культури. Рекреаційно-туристична діяльність у таких місцях допускається лише в тому обсязі, який гарантує збереження цих цінних природних комплексів.

Особливість мінеральних вод полягає у високій концентрації солей, підвищеному вмісті біологічно активних елементів. Вони характеризуються різькою амплітудою коливань температури (25-60 градусів по Цельсію). Таким чином, мінеральні джерела позитивно впливають на організм людини у лікувальних цілях. Загалом мінеральні води України можна поділити на такі групи [50; 51, с. 389–390]:

А – води без специфічних компонентів та властивостей, лікувальна дія яких зумовлена основним іонним складом і загальною мінералізацією. Вони використовуються на курортах Миргорода (Полтавська область), Куяльника (Одеська), Трускавця (Львівська), Феодосії (Крим), Очакова (Миколаївська область) та інших.

Б – вуглекислі води, лікувальні властивості яких пов'язані з наявністю у великих кількостях розчиненого вуглекислого газу, а також іонним складом

і загальною мінералізацією. Використовуються на курортах Поляна (Закарпатська область), Голубине у санаторії «Квітка полонини», Сойми – у санаторії «Верховина».

В – сульфідні води, фізіологічна та лікувальна дія котрих зумовлена наявністю сульфідів (вільного сірководню та гідросульфідного іону). Використовуються на курортах Любень Великого (Львівська область), Синця (Закарпатська), Черче (Івано-Франківська область).

Г – залістисті, миш'яковисті або миш'якові води з високим вмістом марганцю, міді, алюмінію. Лікувальна дія зумовлена (крім їхнього іонного, газового складу та мінералізації) одним або кількома з названих фармакологічних активних компонентів. Використовується у санаторії «Гірська Тиса» (Закарпатська область).

Г – бромні, йодні та з високим вмістом органічних речовин води, що використовуються на курортах Трускавця (Львівська область), Березівських мінеральних вод (Харківська область).

Д – радонові (радіоактивні) води, які застосовуються на курорті Хмільник (Вінницька область).

Затребуваним природнооздоровчим джерелом є пелоїди – скупчення яких можна зустріти на болотах, лиманах, при водоймах. Використання лікувальних грязів в Україні проводиться в санаторіях, пансіонатах, оздоровчих комплексах, поблизу родовищ та на територіях відпочинку при водоймах (пляж, узбережж тощо). На території України у південних та південно-західних областях можна зустріти родовища лікувальної багнюки, через це, саме там сформувалися курортно-базові відпочинки – Бердянськ, Куяльник, Саки, Євпаторія тощо. Також на території України зустрічаються родовища торфової багнюки, що мають попит на курортах відпочинку – Миргород, Немирів, Черче, Моршин тощо.

Особливість розподілу рекреаційних територій в Україні визначається особливістю географічного розташування та складає 12, 8 % території від загальної площі України станом на 2021 рік. Для визначення рекреаційних

регіонів враховувалося: рекреаційно-туристична політика регіону, наявність рекреаційних ресурсів, географічне положення, попит на рекреацію і туризм, туристичний стан регіону, попит на оздоровчі комплекси, наявність рекреаційних ресурсів, стан туристичної інфраструктури. Таким чином, провідними рекреаційними регіонами є Карпатський, Дніпровський, Причорноморський, Поліський, Придністровський [52].

У рамках розвитку міжнародного попиту історико-архітектурної спадщини, в Україні розвиваються культурно-історичні джерела, до яких відносять архітектурні, етнографічні, історичні, археологічні об'єкти, фольклор, ремесла, історично-музейна спадщина та заклади культури. Такими місцями осередку та багатою історією славиться кожне місто України, але визначальними характеристиками є пізнавальний потенціал, національно-історична свідомість, цінність, привабливість. Міжнародну славетність в історичному контексті відіграють історико-культурні пам'ятки та історико-архітектурні пам'ятки Києва, Харкова, Львова, Одеси, Чернігова та інші міст станом на 2021 рік.

Доцільність вибору відпочинку зумовлена певними чинниками: забезпеченістю населення, розвитком рекреаційної сфери, рівнем розвитку транспортної інфраструктури, геополітичним положенням, наявністю історико-культурної спадщини кожної окремо місцевості. Значущість рекреації зростає на тлі посилення впливу негативних наслідків НТП, зокрема погіршення стану довкілля та, як наслідок, суспільного здоров'я. Визнано, що оздоровлення скорочує кількість відвідувань поліклінік у 2 рази, скорочує витрати на тимчасову непрацездатність до 3–4 дні щорічно, зменшує перебування на лікуванні в стаціонарі на 2–3 дні, підвищує продуктивність праці на 3 %, [53, 54].

Загалом, людей, які потребують рекреаційних послуг можна умовно поділити на категорії. Перша категорія людей отримає невелику заробітню плату, відповідно на комплексно-оздоровчі ресурси витрачають невелику сумму. Враховуючи, що таких людей більше 53% населення, то вони є

основними споживачами. Згідно цього усі послуги у курортних відпочинках вираховуються на масового споживача. Така категорія людей є фундаментальним споживачем розважальної, екскурсивної, активної діяльності. Друга категорія людей із середньою зарплатною платою та приділяє більше уваги активному відпочинку, культурно-розважальним виставам та оздоровчим процедурам. Третя категорія людей з високою зарплатною платою, які спроможні витратити великі кошти для забезпечення якісного відпочинку. Особи цієї категорії надають перевагу екстримальному відпочинку, культурно-історичним заходам та рекреаційним комплексам. Варто враховувати, що на розвиток природно-відновлювального відпочинку впливає вік населення, адже більшість людей, які є основними споживачами послуг - люди після 30-40 років.

На рекреаційні потреби населення впливають, як суб'єктивні фактори (смаки, переваги, престижність та мода на різні види відпочинку; маркетинг та логістика, що стимулюють затребуваність рекреаційних послуг; проведення спортивних змагань, ярмарок тощо), так й об'єктивні (наприклад, різний рівень доходності населення). Останім часом, українцям важко задовольнити обидва чинники, адже невеликі доходи населення - об'єктивний чинник, впливає на вибір суб'єктивного чинника, тобто вибор місця відпочинку за допомогою соціальних мереж, медіа інформації та інше, та переваг у виборі діяльності під час відпочинку, що надає можливість бачити різноманітні пропозиції для відпочинку за різною ціною, що підсвідомо впливає на погіршення настрою при великому виборі та незадовільних цінах [55].

Слід зауважити, що на рекреаційний відпочинок також впливає екстенсивні, інтенсивні та стримуючі фактори зовнішнього впливу. Отже, для формування природно-відновлювальних відпочинків розглянемо перший фактор, який спрямовується зростанням відсотку працівників, кругообігу матеріальних та природних ресурсів, забезпечення побутових нових рекреаційних комплексів на різних територіях. Наступний інтенсивний фактор

впливає на рівень кваліфікації працівників, удосконалення професійних навичок, дотримання службових зобов'язань, розуміння професійної етики, вміння раціонально використовувати ресурси, дотримання іміджу. І останній стримуючий чинник, що негативно впливає на розвиток рекреаційного відпочинку полягає у економічній кризі в країні, нестабільності фінсового прибутку, підвищення цін на комунальні послуги та речі побуту тощо [56, 57].

В повоєнний час стабільність і сформованість національного туристичного ринку залежить від налагодженого міжнародного та внутрішнього туризму, які водночас є потужною основою формування прийому туристів та ринку генерування потоків [58].

Значною мірою це досягається спрямованістю на формування політики привабливого іміджу національної сфери рекреації та туризму (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Комплекс ресурсів та заходів туристичної привабливості

Варто визначити, що на початок 2020 р. в Україні налічувалось 1 258 підприємств готельного бізнесу, що загалом склало 100,67 тис. місць. Розподіл за формою власності реалізується наступним чином: 37 % – у державній та комунальній власності, 55 – у колективній та 8 % – у приватній

[59].

Рекреаційні послуги України безпосередньо забезпечуються 3304 санаторно-курортними, лікувальними та оздоровчими закладами, а саме: санаторії-профілакторії – 357, санаторії – 487, бази та інші заклади відпочинку – 2 015, пансіонати відпочинку – 235, будинки відпочинку – 38, пансіонати з лікуванням – 68, інші заклади – 104 [59].

За функціональним призначенням інфраструктура рекреаційної сфери може бути представлена виробничою (енергетична сфера, транспорт, комунікації зв'язку, водопостачання,) та соціальною (торгівельні центри, ресторанно-готельний бізнес, сфера побутового обслуговування, культурно-розважальні заходи, дитячі та медичні установи). Важливим важелем формування національної сфери ринкових рекреаційних послуг є розвинена дорожньо-транспортна сфера з відповідною інтенсивністю руху, економічною доступністю [60].

Однією з актуальних проблем у розвитку рекреаційних зон постає розвиток транспортної інфраструктури, що не відповідає загально прийнятим європейським стандартам. Проте впродовж 2019 -2022 рр. на дану проблему було витрачено чимало коштів і результати стали значно краще. Але, все ж таки наша держава повина розвивати автостради, залізниці, аеропорти, морські та річкові шляхи для забезпечення розвитку міжнародного пересування та збільшення попиту на прородно-лікувальні відпочинки. Авіаційний, автомобільний, залізничний і річковий транспорт повинні забезпечувати перевезення туристів з урахуванням світових умов і якості сервісу [61].

Підсумовуючи, можу чітко провести залежність розвитку міжнародного рекреаційного відпочинку від об'єктивного сприйняття, налагодження транспортної інфраструктури, виробництва та реалізація товарів туристичного призначення, зосередження на спеціалізованих кадрах вузького та обширного спрямування, розвиток історико-культурної спадщини в Україні. Основною метою є спрямування рекреаційних ресурсів України в

природно-оздоровчі комплекси з метою лікування та відпочинку, а також забезпечення економічної стабільності для залучення міжнародної туристичної політики та зміцнення позицій серед країн.

Найголовніше, що наша держава має усе необхідне для розвитку рекреаційних зон, які розвиваються та стрімко зростають з 2019 року. Також зростає відсоток населення, що виїжджають за кордон з метою туристичної подорожі, проте відсоток іноземних громадян, які преребувають з метою відпочинку складає до 10%. Через виїзди за кордон зменшилася кількість внутрішніх подорожів країною.

Однак, в Україні дедалі шукають нові шляхи розвитку. І вже за 2019-2022 рр. ми почали забезпечувати іноваційний формат послуг в різних сферах, в тому числі і в природно-лікувальних зонах, що забезпечує конкурентоспроможність і в Україні, і за кордоном. Таким чином, після закінчення воєнних дій та за ітогами інвентаризації стану рекреаційних ресурсів, в Україні до 2030 року планується збільшитися кількість туристів в рекреаційних комплексах на 15,6 % серед громадян України і на 11 % серед іноземців.

Задля розвитку країни, держава повинна забезпечувати можливості, тобто виділяти бюджетні кошти та сприяти заохочувальній стратегії до використання рекреаційних ресурсів для розвитку бізнесів, щоб економічно підтримувати країну, просувати туризм на міжнародному рівні в умовах посилення глобалізаційних процесів.

Для будь-якої сучасної держави розвиток у рекреаційній сфері при наявності ресурсного потенціалу дає можливість збільшити інвестиційні активності, забезпечити конкурентоспроможність, вдосконалити сферу послуг у рекреаційному бізнесі, завдяки обміну знань з іноземними партнерами.

В Україні наявна велика кількість рекреаційної сировини, що неодмінно забезпечує великий потенціал для розвитку рекреаційних зон на світовому рівні. А потенційні міжнародні партнери забезпечують

інвестиційні активи, що надає можливість розвитку природно-відновлювальних комплексів на світовій арені, також, завдяки можливостям просування у медіа сфері та передовому досвіду з країн різного туристичного попиту, Україна може стати провідною країною у розвитку рекреаційних зон до 2035 року.

Зосереджуючи увагу, на вигідному геополітичному розташованні нашої країни, а саме з одного боку країни Європейського Союзу, а з іншого країни СНГ, отже саме наша країна має найбільш вигідне географічне розташування між двома світами з виходом до моря. Також, наша країна відкрита для нового співробітництва та введення нормативно-правових заходів європейського стандарту для розвитку інфраструктури та рекреаційних джерел. Орієнтуючись на державні пріоритети, можна зазначити, що державна туристична політика спрямована на реалізування економічної доцільності, взаємовигідному партнерстві з країнами, що розвиваються та пошук різноманітних шляхів задоволення потреб споживача [61].

Неменш важливим компонентом розвитку природно-відновлювальної споживчої сфери є залежність від обладнання необхідною технікою, що дозволяє задовольнити соціально-побутові потреби споживачів. Отже, вдосконалення необхідним обладнанням залежить від наступних компонентів: виділених бюджетних коштів, попит на рекреаційно-відновлювальні сферу діяльності серед населення, економічну стабільність в країні, попит на товарний ринок, відповідність до вимог Законів «Про туризм» та економічно-внутрішніх реформ тощо. Через це, тенденція розвитку матеріально-технічної бази дедалі змінюється та зростає, тому вона базується на виборі актуальних, дієвих, надійних приладах, що дозволяють виконувати роботи швидко, практично, ефективно та зручно [62].

За своїм туристично-рекреаційним потенціалом Україна має всі можливості стати туристичною державою світового рівня. Розширення міжнародних зв'язків відкриває нові шляхи для просування національного туристичного продукту на міжнародному ринку, залучення до глобального

інформаційного простору, передового досвіду організації туристичної діяльності [63].

Геостратегічна роль нашої держави як з'єднувальної ланки між північчю і півднем Європи, Європою і країнами Кавказу очевидна. Україна відкрита для міжнародного туристичного співробітництва на основі загальноєвропейських інтеграційних процесів та національних пріоритетів. Виходячи з національних пріоритетів, державна міжнародна туристична політика різноспрямована, реалізується на засадах економічної доцільності та взаємовигідної співпраці з конкретною країною або регіоном, ураховує особливості певного туристичного ринку.

Розвиток матеріально-технічної бази рекреаційно-туристичної сфери залежатиме від багатьох чинників: рекреаційно-туристичної активності населення, зростання його доходів, коливання цін на путівки, темпів економічних реформ, упровадження української валюти та її конвертованості, насичення товарного ринку, лібералізації зовнішньоекономічної діяльності тощо. Тому прогнозувати процеси в ній на віддалену перспективу надзвичайно важко. В найближчий період, очевидно, зберігатиметься тенденція зниження життєвого рівня населення. Основний контингент відпочиваючих становитиме найбільш матеріально забезпечена його частина, тому актуальним залишається питання про державні дотації у санаторно-курортну сферу.

3.2. Обґрунтування та систематизація принципів ефективного управління рекреаційними зонами в Україні

Державна стратегія сталого розвитку України визначає, що державна підтримує раціональне використання природних ресурсів, оскільки це основний чинник для забезпечення сталого соціального та економічного розвитку, враховуючи екологічні задачі, що ставляться перед усім для збереження біосферного шару Землі.

На Півдні України, а саме на території Причорномор'я присутньо

багато природно-лікувальних комплексів, які стають невід'ємною частиною соціально-побутового життя, принаймні є трудові ресурси, підприємницькі здібності, капіталовкладення, що складає гармонійний основу і сталий розвиток цих регіонів. Потрібно дедалі щaproваджувати розвиток рекреаційних зон, оскільки, наявні рекреаційно природні джерела, що можуть стати основою регіонального розвитку. Але, на разі, існує багато економічних, політичних та екологічних чинників, що зашкоджує сталому розвитку та потенційній пріоритетності в виборі внутрішнього туризму.

Для забезпечення сталого розвитку рекреаційних осередків перш за все впливовими є екологічні та природні фактори, тому постає першочергова проблема раціонального використання потенційного ресурсу і охорони навколишнього довкілля.

У наші часи ідеї розвитку рекреаційних територій з екологічною стійкістю до впливу внутрішніх і зовнішніх факторів вже давно обґрунтована у глобальних концепціях. Але, у сьогодення постали проблеми екологічно-економічного розвитку, що базуються на необхідності раціонального використання природних ресурсів, при цьому проблеми загально-соціального факту не зникли, їх специфіка зазначається наступним чином [64]:

- втручання людської діяльності на природно-лікувальні зони та в природно- рекреаційні території;
- розвиток самовільного будівництва, що перегороджує розвитку курортної території;
- завнішне інженерне проектування споруд рекреаційних комплексів;
- вплив сезонного фактору присутності людини, з її певною невпорядкованою діяльністю на довколишнє середовище;
- побутові відходи в рекреаційних зонах, що не переробляються матеріально-технічним забезпеченням;
- забруднення повітря шкідливими речовинами основном джерелом яких є автомобільний транспорт.

У центрі зазначених проблем знаходиться проблема розвитку природно-ресурсного потенціалу. Отже, управління рекреаційними ресурсами спонукає до заходів і практичних дій на основі комплексних реформ, організованої систематизації екологічно-економічних процесів для регіональних зон рекреаційних ресурсів, зволікає до зменшення негативного впливу на довкілля, що призведе до збільшенн рекреаційних комплексів і кругообігу рекреаційних ресурсів.

Метою забезпечення розвитку рекреаційних територій зосереджується на основі стабільного економічного управління регіонів, забезпеченням єдиного планового піходу, організації плану виробництва, збереження рекреаційного потенціалу, збереження довкілля, зниження чисельності людського втручання в екологічні зони та в межах прородно-охоронних територій.

Для здійснення данної мети необхідно злагоджене управління об'єктами та охороною природи, щоб забезпечити потреби споживача та раціонально використовувати рекреаційні ресурси та дбати про навколишнє середовище. До того ж, повинні бути дотримані екологічні та економічні норми з орієнтовною перспективою на майбутні роки. Доцільно буде зазначити, що державний орган, що відповідає за охорону природи має забезпечувати мінімальний вплив людської діяльності на довкілля задля його збереження.

Необхідність вдосконалення даних сфер зумовлена, тим що зміни ринкових умов впливають на розвиток рекреаційних зон, де чинниками впливу постали економічний потенціал розвитку регіону, зміна зазначених установок щодо раціонального рекреаційного природокористування, реалізацію яких можна здійснити за рахунок кругообігу в рекреаційній сфері.

Низка принципів на якій ґрунтується механізм удосконалення управління полягає в структурованості, компетентності, науковості та комплексних заходах для забезпечення функціонування економічної сфери та дотримування політики державної єдності.

Для сталого розвитку екологічного потенціалу рекреаційних територій здійснюють управління певними елементами, а саме повітря, ґрунтово-рослинний покрив, поверхневі і підземні води, ліси, тваринний світ та систематизують умови природного середовища. Ці компоненти є провідними в розвитку рекреаційних територій. Кожен компонент повинен забезпечити прогресивну рекреаційну діяльність з урахуванням сучасної поточної системи охорони природного середовища.

Управління природокористуванням рекреаційних територій направлено, перш за все, на охорону довкілля, створення господарського механізму, тотожного управлінню економікою регіонів шляхом забезпечення єдиних підходів до стимулювання екологізації виробництва, організації планування виробництва і охорони довкілля, і зниження антропогенного впливу на рекреаційні ресурси.

Управління природокористуванням спрямовано на задоволення потреб суспільства в природних ресурсах і властивості довкілля. При цьому управління природокористуванням має на увазі управління не екологією або природними процесами, а діями людей, включених в природні системи певних територій. Також має бути зроблено на основі використання еколого-економічних принципів і закономірностей з тим, щоб в майбутньому забезпечити сталий розвиток.

Раціональний підхід до прогнозування, планування, проектування та здійснення всіх видів рекреаційної, економічної та суспільної діяльності, недопущення незворотних змін в екологічній підсистемі. Акцент зроблено на поновлювані рекреаційних ресурсів, стає провідним принципом системи управління розвитком рекреаційних територій. Організація процесу управління розвитком рекреаційних територій повною мірою повинна відповідати ступеню складності і характерним закономірностям організації навколишнього природного середовища.

Одна з основних причин прогресуючого погіршення екологічної ситуації - зниження якості довкілля регіонів, в тому числі рекреаційних

територій. Така ситуація зумовлена недосконалістю системи і методів, управління і впливу на господарюючі суб'єкти рекреаційної спрямованості. Необхідно розробити методи розрахунку впливу результатів діяльності щодо вилучення природних ресурсів, їх використання, перетворення природних ландшафтів, які призводять до порушення зв'язків між компонентами природного середовища та ведуть до інтенсивного її забруднення.

У науково-методологічній літературі бракує розгорнутих класифікацій постулатів управління розвитком регіональних рекреаційних комплексів. До основних еколого-економічних принципам управління розвитком регіональними рекреаційними територіями пропонуємо віднести наступні:

1. Основоположній принцип врегулювання питань щодо зпобігання забрудненню та вичерпаню природно-лікувальних ресурсів внаслідок антропогенної діяльності людини;
2. Досягнення збалансованого природокористування у всіх сферах застережливого використання рекреаційного потенціалу, а саме у економічній, соціальній та екологічній сфері.
3. Принципові заходи для збереження природної екосистеми, раціонального природокористування та охорони довкілля;
4. Для досягнення необхідного розвитку рекреаційних ресурсів застосовуються оптимальні механізми їх відновлення в природних умовах;
5. Приділяти увагу партнерській діяльності для розвитку управління рекреаційними ресурсами, розраховувати ринковий та центральний потенційний попит на рекреаційні ресурси;
6. Забезпечення якісного чіткого плану дій на випадок різьких непередбачувальних екологічних подій, що можуть нести загрозу для людини, рекреаційних комплексів та територій профілактичного спрямування.

3.3. Перспективи розвитку туризму на території Миколаївської області

Рекреаційні комплекси та зони в Миколаївській області являє собою сукупність підприємств та господарські угіддя, в основу праці яких входить використання рекреаційних ресурсів задля оздоровлювання, відпочинку та лікування потенційних споживачів та забезпечує сутєву економічну стабільність на основі сезонних відвідувачів, а також створює конкурентно спроможні бази відпочинку, пансіонати, комплекси, санаторії та ін., надаючи медичні послуги, соціально-культурні та розважальні для забезпечення фундаментальної економічної стабільності.

Сокупність різноманітних розважальних, історичних та господарських діяльностей з багатими природно-відновлювальними ресурсами допомогли сформулювати спеціалізацію Миколаївської області з давних-давен і по сьогоднішній день підприємці бачать одним із провідних напрямків нашого регіону у сфері рекреаційно-оздоровчого розвитку.

Основною метою розвитку стратегічного планування рекреаційних комплексів є поліпшення якості життя населення на загальних показниках оцінки розвитку суспільства у Миколаївській області до 2030 року.

В Миколаївській області основними рекреаційно-оздоровчими комплексами, що становлять території відпочинку є Рибаківка, Чорноморка, Очаків та Коблеве. На території рекреаційних комплексів вздовж берегових ліній багаті на мінеральні води, пелоїди, морські солі та ропа, отже, данні місця є природно-лікувальними зонами, що набувають місцевого та державного значення. Саме тут знаходяться 228 інфраструктурних споруд з яких : санаторіїв – 18 будівель, пансіонатів – 13, баз відпочинку – 207, які зосереджені у рекреаційно-оздоровчих зонах Березанського та Очаківського районів, а також у місті Очаків. Впродовж туристичного сезону на території оздоровчих комплексів та баз відпочинку в Миколаївській області приїздять близька 300 тис. відпочиваючих щороку [65].

Впродовж 2018-2021 рр. була значно збільшена площа рекреаційної

території, де розміщено санаторії, пансіонати, бази відпочинку тощо. За цей період осередки рекреаційно-лікувального призначення збільшилися на 63 заклади.

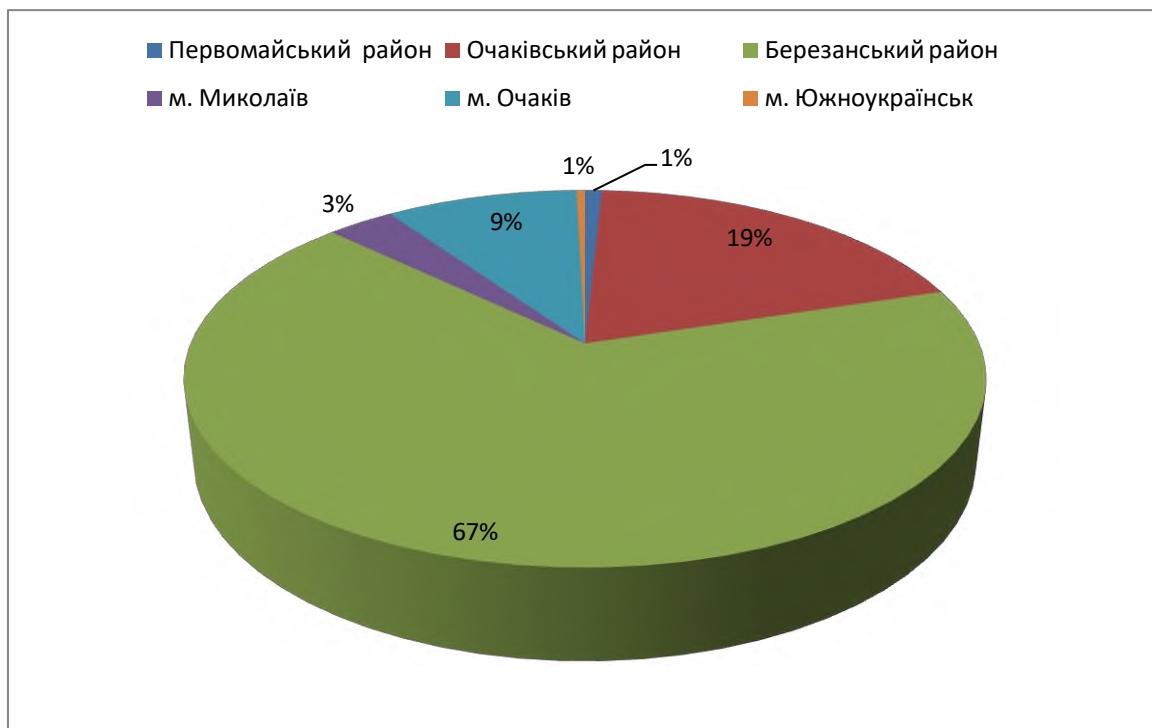

Рис.3.3. Розподіл спеціалізованих закладів розміщення по містах і районах

Протягом 2019-2021 рр. спостігалось зростання кількості споживачів на рекреаційно-оздоровчі послуги. Таким чином, динаміка відпочиваючих є досить нестабільною та коливається в інтервалі від 12 тис. осіб до 26 тис. осіб. Причини динаміки полягають у нестабільній політичній ситуації в країні та зменшеній кількості іноземних споживачів рекреаційно-оздоровчих комплексів.

Не дивлячись на різноманітність природно-лікувальних послуг, спостерігається тенденція до підвищеного попиту літньої рекреації та залишається в пріоритеті населення пляжний відпочинок. Для цього у 2019 р. на Чорноморському узбережжі облаштували 30 пляжів та 54 бази-стоянки курортно-розважальних плавзасобів, 56 місць масового відпочинку людей на воді. Для забезпечення безпеки споживача перед відкриттям пляжних зон до

сезону обстежено днище акваторії у 56 місцях відпочинку (100 %).

Спостерігаючи за показниками відвідування санітарно-курортних комплексів протягом 2021 р., було відмічено 350 тис. відвідувачів, що на 12 % більше порівняно з 2020 р., при коефіцієнті заповненості санаторіїв на 73%, отже спостерігається тенденція розвитку рекреаційного лікування. Найцікавіше, що впродовж 2017-2020 років рекреаційно-лікувальні комплекси почали підвищувати попит серед молоді (25-40 років).

У Миколаївській області сфера готельних комплексів є розвинутою та задовольняє потреби відвідуючих. Тут знаходиться 90 готельних комплексів, з яких: готелі – 50, мотелі – 2, кемпінги – 2, хостели – 1, гуртожитки для приїжджих – 3, туристичні бази та студентські літні табори – 32.

Найбільший осередок готельного бізнесу спостерігається в обласному центрі та налічує – 36 об'єктів, у м. Южноукраїнськ – 14, м. Вознесенськ – 7, м. Первомайськ та Березанському районі – по 5, Кривоозерському – 4 та 3 відповідно, в інших районах області по 1-2 об'єкти (рис. 3.4).

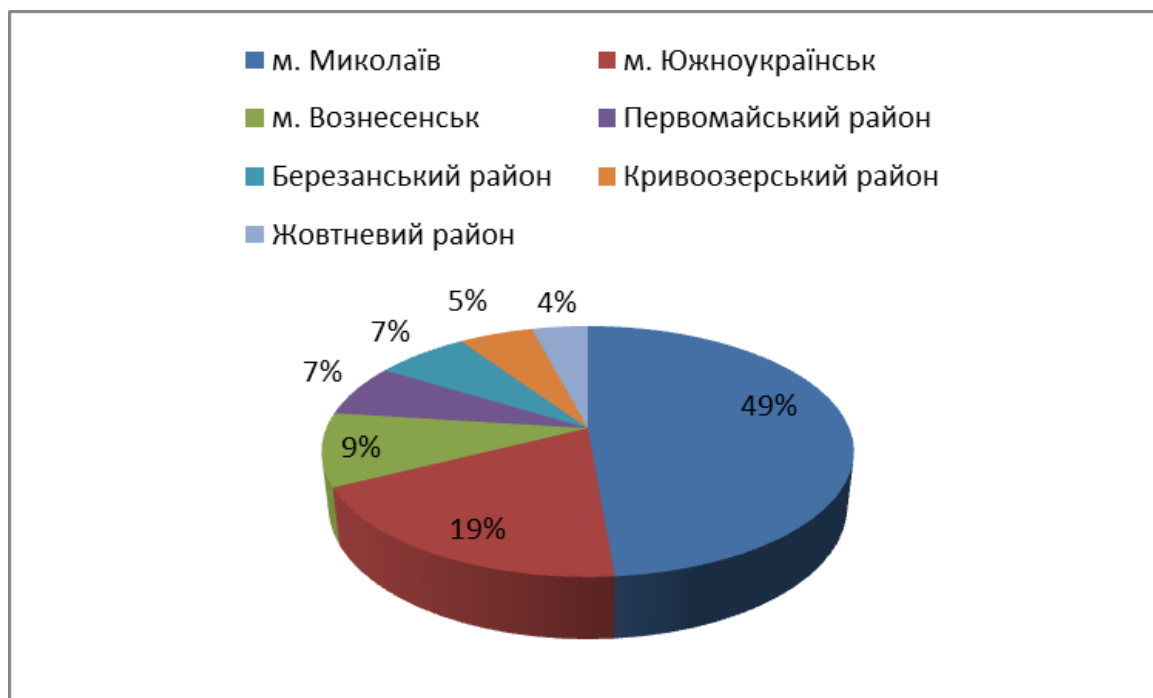

Рис.3.4. Розподіл готельних закладів по містах і районах

В м. Миколаїв наявний потенційний розвиток рекреаційних зон зумовлений присутністю рекреаційних ресурсів. Тобто, розвиток готельного бізнесу має перед усім туристично-рекреаційний потенціал, що на сьогоднішній день використовується лише на 54%.

Відповідно до Державного реєстру суб'єктів туристичної діяльності у Миколаївській області нараховано 11 суб'єктів туроператорської діяльності (туроператорів) та 87 туристичних агентів.

Вибір споживачів туристично-рекреаційних комплексів відзначали подорожі з метою відпочинку та дозвілля. Саме тому, впродовж 2020 р. було обслуговано понад 19 тис. туристів туристичними агентами, де загальними показниками є 82,9 % - частка туристів громадян України та 17,1 % - частка іноземних споживачів.

Останнім часом популярним серед споживачів стає сільський (зелений) туризм. В Миколаївській області спостерігається 74 об'єкти зеленого туризму, найбільшими представниками яких є: PRIVAT комплекс рибалки і відпочинку «Золота підкова» (с. Кандибине Новоодеського району); розважальний центр «Козацька застава» (смт. Костянтинівка Арбузинського району); страусина ферма «Кременівський страус» (с. Кременівка Веселинівського району); ферма «Саванна» (с. Ставки Веселинівського району).

Найбільша кількість зелених комплексів розміщується в Березанському районі - 40 об'єктів (58 %), Очаківський район представлений 13 сільськими садибами (19 %), Первомайський – 6 (8 %), Миколаївський та Кривоозерський по 4 (6 %), в інших районах знаходяться по 1-2 об'єкти (3 %) (рис. 3.5).

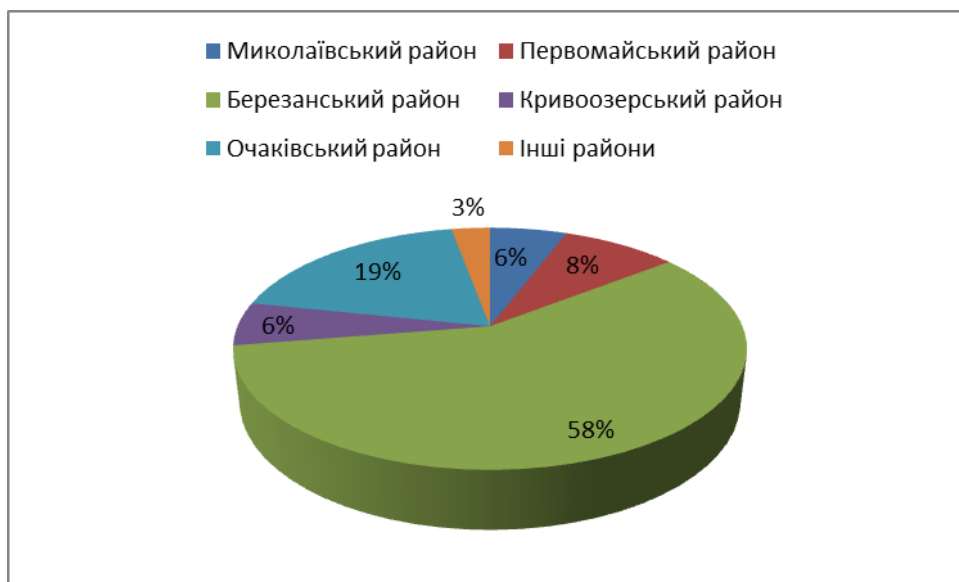

Рис.3.5. Кількість об'єктів сільського туризму у розрізі районів Миколаївської області

Природно-заповідний фонд Миколаївської області представлений наступними категоріями: природні заповідники – 1, Миколаївський зоопарк – 1, біосферні заповідники – 1 (частина Чорноморського біосферного заповідника, управління яким здійснюється у м. Гола Пристань Херсонської області), національні природні парки – 2, заказники – 53, регіональні ландшафтні парки – 6, заповідні урочища – 13, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва – 18, пам'ятки природи – 42 (рис. 3.6).

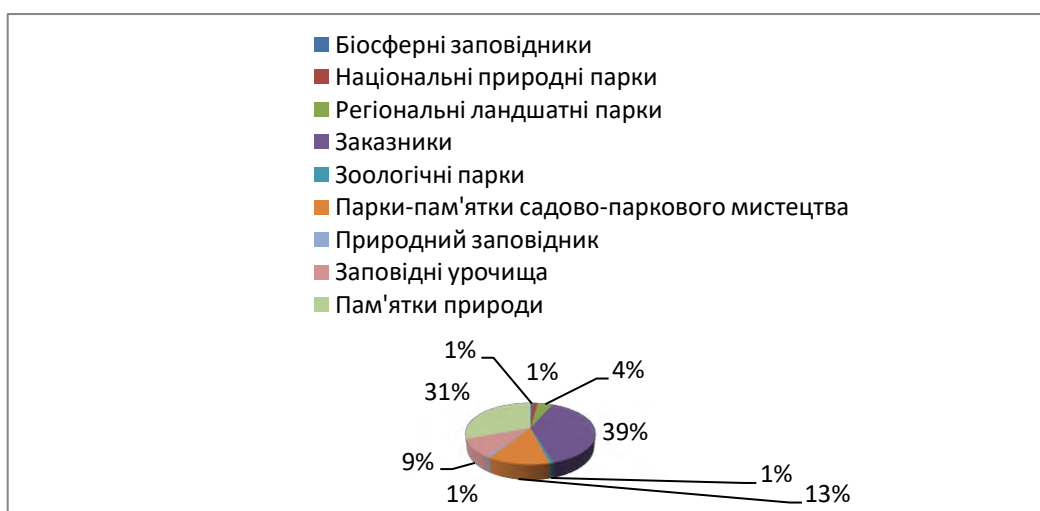

Рис.3.6. Розподіл територій та об'єктів природно заповідного фонду Миколаївської області

цінність полягає у збереженні коловодних птахів, яких можна зустріти у водоймах біля коси. Тут спостерігається: сиворакша, гага (пухівка), чоботар, кулик-сорока, кулики, чаплі, пелікана рожевого та орланів-білохвостів.

Невіємною частиною парку є його багата історично-археологічна культура. На території парку можна зустріти пам'ятки з епохи бронзи, історично-культурні пам'ятки, історичні пам'ятки повоєнних подій Кримської війни 1855 р., битви за Кінбурнську фортецю під супроводом О.В. Суворова.

Особливу увагу приділено туристичному комфорту, адже створено штучні острівці для спостереження за птахами в межах природно-заповідної зони, збережені рідкісні види флори та фауни, створені штучні насадження для забезпечення непотроного різноманіття та особливості парку, саме тому люди з різних регіонів України та інеземні туристи заохочено приїжджають подивитися та відчути атмосферу національного природного парку «Білобережжя Святослава».

На заплавах р. Південний Буг простягається національний природний парк «Бузький Гард». Парк є осередком біорізноманітності Причорномор'я, де зустрічається 89 представників флори і фауни, що занесені до Червоної книги України та Європейського червоного списку.

Парк став осередком для судинних рослин, яких налічується близько 1000 видів, 43 видів ссавців та 198 видів птахів та 31 виду риб, також тут спостерігається чисельна кількість комах, від 10000 до 11000 видів. Серед зазначених видів біоорганізмів зустрічаються прибузькі та причорноморські ендеміки, релікти, які потребують особливої охорони.

Історико-культурна сфера розвитку парку досить різноманітна. Тут зустрічається близько 100 історико-археологічних пам'яток до раннього середньовіччя. Особливістю даного парку є збережені історичні ландшафти Запорізької Січі, що донесли до нашого часу традиційні, історичні, археологічні та наукові цінності. Міжнародною цінністю цього міста відзначають - каньйон річки Мертвовод, через те що це місце ніколи не було затоплене морем (у світі існує лише три таких місця). Враховуючи це

національний природний парк «Бузький Гард» є винятковим та єдиним місцем в Україні з таким природним чудом.

У степовій зоні Правобережної України був штучно створений природний заповідник «Єланецький степ» для збереження степової природної зони. Зараз активно проводяться роботи щодо відновлювання рідкісних рослинних видів, збереження степового ареалу флори та фауни, відновлення окремих видів тварин, що, нажаль, знаходяться під загрозою вимирання у степовій зоні внаслідок температурних та кліматичних змін довкілля. В якості екскурсійних маршрутів тут проведена стежка протяжністю 1,2 км, впродовж яких можна спостерігати за умовами життя тварин та різноманітністю рослин.

Туристичними осередками, де можна спостерігати за птахами, пізнавати сільські сфери життя та навіть спробувати кайтбординг є «Гранітно-степове Побужжя», «Кінбурнська коса», «Тилігульський» та «Приінгульський» ландшафтні парки.

Осередком водоплавних птахів став Тлігуйський лиман, де в літній сезон можна організовувати розвиток відпочинку рекреаційних зон на основі найбільшого в Східній Європі родовищ лікувальних грязей. А особливість Тилігульського лиману - його прозорість та чистота серед лиманів Північно-Західного Причорномор'я.

Наступний парк з багатими історико-археологічними пам'ятками є ландшафтний парк «Приінгульський», де знаходять археологічні знахідки з пізнього палеолиту (понад 20 тис. років тому), мезолітні (8 тис. років до н.е.), поховання скіфського воїна у повному озброєнні (V століття до н.е.). Також на території парку збережені степові зони, які є ареалом розміщення комплексів гранітних відслонень, залишками байрачних гайків та різноманітної флори.

Архітектурна споруда Свято-Михайлівський жіночий монастир (Пелагеєвська церква) одне з небагатьох місць на березі Інгулу, яке було збудоване у 1904 р. та залишається по сьогоднішній день не пошкодженими.

Географічний об'єкт, що з давніх часів називають Гілеєю та зберіг по сьогодні археологічні цінності такі, як залишки епохи пізньої бронзи та античної доби. Саме Кінбурнський півострів в минулому належав до Запорізької республіки, звідки і походить дивна назва (Гілея), що означає «земля під густим лісом».

Унікальною природно-ландшафтною територією є Гранітно-степове Побужжя. У парку між гранітними скелями протікає р. Південний Буг. У даний час науковці стверджують, що ця природна територія не знаходилася на морській глибині більше ніж 60 міл. Років, завдяки чому відзначають особливість цієї ділянки в унікальних об'єктах і збережених ландшафтах природи. Також тут відзначається багата культура історичного минулого Запорізького козацтва, що несе національну цінність для населення. Серед історико-археологічних пам'яток налічується 98 одиниць, що датуються від 30 тис. років до н. е. до раннього середньовіччя.

Екскурсійно-туристичні шляхи в Миколаївській області влаштовані з урахуванням визначних місць, історико-культурних та археологічних знахідок, розважальних об'єктів, обов'язковим відвідуванням є найкращий в Україні Миколаївський зоопарк, музей ракетних військ стратегічного призначення (таких лише два у світі), найперша в Україні Миколаївська астрономічна обсерваторія, Миколаївський обласний краєзнавчий музей «Старофлотські казарми», єдиний в Україні музей суднобудування і морського флоту, острів Березань, національний історико-археологічний заповідник «Ольвія». Ці та інші унікальні місця в Миколаївській області створюють неповторну природну красу та унікальність області.

З області до рекреаційно-природних туристичних маршрутів фахівці частіше за все відносять екологічно-туристичні стежки, включаючи: «об'єкти регіонального ландшафтного парку «Приінгульський», «Зелене розмаїття гранітно-степового Побужжя», «Екологічний Південний Буг», «Екзотика Приінгулля», «Ольвія» тощо.

З вище зазначеного проблемними питаннями, що постають на шляху

до розвитку рекреаційних територій в Миколаївській області є:

- Низький рівень заробітної плати серед населення, що економічно впливає на розвиток рекреаційних комплексів;
- Низька якість рекреаційних послуг, що призводить до низького рівня обслуговування;
- Відсутність механічно-технічної бази для забезпечення стабільного розвитку рекреаційних зон;
- Відсутність комплексного та упорядкованого управління рекреаційними ресурсами на регіональному рівні;
- Нераціональні підходи до використання природно-відновлювальної сировини;
- Відсутність інформативного забезпечення, маркетингу та логістики задля можливості розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу регіону;
- Недостатньо підтримки з боку держави для розвитку рекреаційних комплексів, як осередків оздоровчого відпочинку;
- Екологічне забруднення на рекреаційних територіях, несвоєчасне прибирання сміття, утворення стихійних звалищ;
- Вплив антропогенної діяльності, що призводить до забруднення та вичерпання рекреаційних ресурсів.

Усі вище зазначені проблеми потребують певної траєкторії спрямування, яка має бути визначена в регіональних пріоритетах у напрямку розвитку рекреаційно-курортного регіону: здійсненні маркетингової політики задля глобального інформування про рекреаційно-відновлювальні осередки; сприяння залученню іноземних партнерів з інвестуючими активностями; створення рекреаційно-лікувальних комплексів на базі розвитку історико-культурних закладів та місць; систематизація і стандартизація розширення асортименту використання рекреаційних ресурсів; підвищення використання рекреаційного потенціалу Миколаївської області; стандартизоване розміщення інфраструктури з урахуванням географічного розташування

рекреаційної сировини.

Висновки до розділу 3

1. Україна володіє потужним потенціалом (природним та історико-культурним) для розвитку рекреаційної інфраструктури та зазнає впливу значної сукупності чинників зовнішнього середовища: політичних, економічних, правових, інфраструктурних тощо, що відображають характерні особливості суспільної організації країни, сформовані історично. Однак для приведення рекреаційної інфраструктури у відповідність до світових стандартів якості послуг необхідні значні інвестиції.

2. Рекреаційний потенціал Чорноморського узбережжя Миколаївської області зумовлений наявністю піщаних пляжах, джерел мінеральної води із запасами до 1 тис. куб. м, лікувальних грязей (понад 2 млн. куб. м у Тилігульському та Бейкушському лиманах), що створює умови для оголошення даних рекреаційно-туристичних зон кліматичними та бальнеологічними курортами місцевого та державного значення.

3. Потребують удосконалення механізми і способи збереження і раціонального використання рекреаційних ресурсів. Необхідно задіяти використання наявних потужностей в контексті реалізації цілей розвитку рекреаційної інфраструктури на засадах ефективного та сталого розвитку рекреаційної економіки та екологічної складової.

4. Рекреаційна галузь формувалася у радянський період та спрямована на бюджет невибагливих рекреантів. Саме тому більшість рекреаційних об'єктів перебуває у стані занепаду та з низьким рівнем комфортності. Також реформування потребує сфера обслуговування та наявність відповідно кваліфікованих працівників.

5. Рекреаційна ситуація на території Миколаївської області вимагає нагального вирішення проблем, пошуку нових орієнтирів, розробки інвестиційних проектів, стратегії та засобів подолання кризових явищ. І в цьому сенсі пріоритетним має бути виважена політика держави в регулюванні туристичного ринку, формунні основні умови функціонування

суб'єктів рекреаційної діяльності як і на національному, так і на міжнародному ринку.

ВИСНОВКИ

1. Недоліки понятійно-категорійного апарату механізму державного управління рекреаційною територією вважаємо однією з причин недосконалості реалізації державної рекреаційної політики. Тому вкрай важливо на сучасному етапі спеціалізованими органами державної влади на найвищому рівні ініціювати процес розроблення і затвердження розгорнутого понятійно-категорійного апарату дослідження туризму із залученням наукових, освітніх, громадських, бізнес-структур та врахуванням тих напрацювань, які відображені в сучасній науковій літературі, нормативно-правових документах та міжнародних актах.

2. На сьогодні в Україні склалася ситуація, коли, з одного боку, уже є певний досвід законодавчого регулювання рекреаційної галузі, а з другого – питання гострої необхідності розширення нормативно-правового забезпечення рекреаційної діяльності у зв'язку з виникненням низки якісно нових, соціально-економічних, суспільно-політичних та інших умов. Метою такого регулювання є створення конкурентоспроможного на міжнародному ринку національного рекреаційного продукту, здатного максимально задовольнити рекреаційні потреби як для населення країни так і іноземців. Наявність ефективної нормативно-правової бази є важливою передумовою функціонування ринку рекреаційних послуг. Формування цього ринку в Україні, як і нормативно-правової бази, що його регулює, пов'язане з виділенням нашої держави у самостійного діяча в міжнародному економічному просторі.

3. Перед туристичною галуззю України стоять багато проблем, які потребують розв'язання за допомогою вдосконалення системи та механізмів її державного регулювання. Слід зазначити, що характерною ознакою вітчизняної туристичної галузі є витіснення з туристичного ринку соціального туризму як неконкурентоспроможного порівняно з

комерційними видами туризму, зокрема виїзним. Серед інших гострих проблем туристичної галузі України необхідно особливо виділити деякі

4. Сьогодні необхідні нетрадиційні інноваційні підходи до організації управління сферою рекреації на регіональному рівні за підтримки держави. Сталий розвиток вітчизняної туристичної сфери на тлі посилення конкуренції, збільшення попиту на міжнародні та внутрішні туристичні продукти, вимог споживачів до наповнення, різноманітності та якості туристично-рекреаційних послуг потребує науково обґрунтованої маркетингової стратегії.

5. Розвитку мережі туристично-рекреаційних маршрутів та екскурсійних програм в області сприяє велика кількість археологічних, історико-культурних та туристично-рекреаційних об'єктів, таких як: найкращий в Україні Миколаївський зоопарк, найстаріший в Україні яхт-клуб, музей ракетних військ стратегічного призначення, яких лише два у світі, найперша в Україні Миколаївська астрономічна обсерваторія, єдиний в Україні музей суднобудування і флоту, Миколаївський обласний краєзнавчий музей «Старофлотські казарми», національний історико- археологічний заповідник «Ольвія» та острів Березань та багато інших об'єктів, які забезпечують постійний туристично-рекреаційний інтерес до нашого регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущак В. І. Сільський зелені рекреації на Буковині / В. І. Андрущак, В. М. Приказка, А. О. Слюсаренко // Туризм у ХХІ столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості: Мат. міжнар. наук.-практ. конф. - К.: Знання України, 2002. - С. 472 - 476.
2. Безручко Л. С. Еколого-географічне обґрунтування рекреаційного природокористування на території Шацького національного природного парку: дис. канд. геогр. наук: 11.00.11 / Л. С. Безручко. - Львів, 2009. - 227 с.
3. Федорченко В. К. Рекреаційно-туристичний словник – довідник: навч. посіб. / В. К. Федорченко, І. М. Мініч. – К.: Дніпро, 2000. – 54 с.
4. Рожко І. М. Методичні підходи до оцінки прохідності гірських природотериторіальних комплексів / І. М. Рожко // Ландшафт як інтегруюча концепція ХХІ сторіччя: зб. наук. праць. - К., 1999. - С. 219-224.
5. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку рекреаційних регіонів [Текст] : монографія / Мирослав Борушак. — Львів : ІРД НАН України, 2006. — 288 с.
6. Сторонянська І. З. Міжнародне міжрегіональне співробітництво: На прикладі Західного регіону України [Текст] / І. З. Сторонянська. — Львів : [б. в.], 2002. — 210 с.
7. Гулич О. І. Методика формування стратегій сталого соціально-економічного розвитку курортно-рекреаційних територій і туристичних центрів / О. І. Гулич, Л. С. Гринів, Н. М. Герасимчук ;
8. Борушак М. Стратегія розвитку туристичних регіонів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. е. н.: спец. 08.10.01 “Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка” / Мирослав Борушак. — Львів, 2008. — 36 с.
9. Герасимчук З. Регіональна політика розвитку рекреаційного природокористування: механізми формування та реалізації / З. Герасимчук. — Луцьк : Надстир'я, 2016. – 172 с.

10. Кобанець Л. Концепція управління розвитком рекреаційної діяльності / Л. Кобанець. – Донецьк : Ін-т економіки пром-сті НАН України, 2017. – 192 с.

11. Шевченко Г. Збалансована рекреаційна політика в системі загальнодержавного програмування соціально-економічного розвитку / Г. Шевченко. – Павлоград : АРТ СИНТЕЗ-Т, 2014. – 133 с.

12. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу [Текст] / Л. П. Дядечко. — К. : Центр навч. літ-ри, 2007. — 224 с

13. Козловський Є. Проблеми формування інвестиційної політики в галузі туризму /Є. Козловський // Стратегія реформування системи державного управління на засадах демократичного врядування : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (31 травня 2007 р., м. Київ) : у 2 т. Т. 2. — К. : Видво НАДУ, 2007. — С. 165—167.

14. Корецький М. Х. Стратегічне управління [Текст] : навч. посіб. / М. Х. Корецький, А. О. Дегтяр, О. І. Дацій. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 240 с.

15. Хлопяк С. В. Управління туристичною галуззю: стан та перспективи / С. В. Хлопяк // Регіональні перспективи . — 2000. — № 2/3 (9/10). — С. 345, 346.

16. Козловський Є. Проблеми формування інвестиційної політики в галузі туризму — С. 165—167.

17. Туризм у ХХІ столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості : матер. II міжнар. наук.-практ. конф. (10 – 11 жовтня 2001 р., м. Київ). — К. : КІТЕП, 2001. — 235 с.

18. Secretaria de Estado de Turismo y Comercio. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mcx.es/turismo/default.htm>.

19. Для Великобритании 2004 год был успешным. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.tourua.com/ru/pft_login/tourbusiness_news/archive-2005-01-01.html.

20. Ministero delle Attivita Produttive. Direzione generale per il turismo

(DGT) //

http://www.minindustria.it/organigramma/index.php?sezione=organigramma&tema_dir=tema2&nodo=179

21. Ottaviani: Foreign tourism better than forecast in 2004. Italian State Tourist Board //

<http://press.enit.it/press/default.asp?lang=en&sel=news&cana=varie>

22. Степанов В.Н. Развитие курортно-рекреационного хозяйства - важнейший фактор социально-экономического возрождения Украины//Проблемы и перспективы развития курорта Сергеевка как международного курортно-рекреационного и туристического комплекса. Материалы VI Международного научно-практического семинара "Экономико-экологические проблемы приморских регионов". – Одесса, 1996. – С.36-37.

23. Сапрунова В.Б. Туризм: эволюция, структура, маркетинг. – М.: "Ось - 89",1997. – С.35.

24. Мироненко Н.С., Твердохлебов И.Т. Рекреационная география. – М.: МГУ,1980. – 264 с.

25. Топчиев А.Г., Мирошниченко О.А. Система рационального природопользования в приморских зонах Украины и рекреационное хозяйство// Проблемы и перспективы развития курорта Сергеевка как международного курортно-рекреационного и туристического комплекса. Материалы VI Международного научно-практического семинара "Экономико-экологические проблемы приморских регионов". – Одесса, 1996. – С.37-39.

26. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Програми розбудови туристичної інфраструктури за напрямками національної мережі міжнародних транскордонних коридорів та основних транспортних магістралей у 2015-2020 роках від 12.05.04р.,№612.- Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>.

27. Програма розвитку туризму в Миколаївській області на 2010-2015

роки (нова редакція)./-Миколаїв.-05.03.2010.-№ 5.

28. Програма соціально-економічного розвитку зон відпочинку Чорноморського узбережжя Миколаївської області. /Миколаївська обласна державна адміністрація./-Миколаїв.-23.07.2018.

29. Портер М. Международная конкуренция./ пер.с англ.; под ред. В.Д.Щетинина.- М.: Международные отношения, 2020.-896с.

30. Балабанова Л.В. Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємств. Навчальний посібник./Л.В.Балабанова, В.В.Холод .- К.:ВД "Професіонал",2006.-448с.- ISBN 966-370-023-8.

31. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм у Миколаївській області у 2008/09 році.// Статистичний бюлетень.- Головне статистичне управління у Миколаївській області.- Миколаїв.-2019.-с.40.

32. Україна туристична. Регіони, райони та міста. Провідні підприємства. Особистості. Книга четверта.- Київ.-2019.- <http://who-is-who.com.ua/bookmaket/ukrtour2009/1/2/1.html>

33. Upravlinnya Zemel'nyy Resursamy, Za red. AM Tretyaka [Control over Land Resources], edited by AM Tretyak. Vinnytsya, Nova Knyga, 2006, pp. 180-210 [in Ukrainian].

34. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019.// www.weforum.org/pdf/tourism/Part1.pdf .

35. Bobkova AG Pro ponyattya pryrodnykh rekreatsiynykh resursiv [On the notion of natural recreative resources]. Pravo Ukrainy - Ukraine's Law, 2000., No. 5, pp. 53-54 [in Ukrainian].

36. Zemel'ne Pravo Ukrainy, za red. OO Pogribnogo ta II Karakasha[Ukraine's Land Law], edited by OO Pogribnoi, II Karakash. Kyiv, Istyna, 2009 [in Ukrainian].

37. Lazor O.Ya. Derzhavne upravlinnya u sferi realizatsii ekologichnoi polityky v Ukraini: organizatsiino-pravovi zasady, za red. MD Lesechka [Public Administration in the Sphere of Realization of the Ecological Policy in Ukraine: Organizational-Law Principles], edited by MD Lesechko. Lviv, Liga-Pres, 2003

pp. 253-260 [in Ukrainian].

38. Tretyak A. Stan ta shlyakhy rozvytku zemel'nykh vidnosyn i systemy zemle- korystuvannya v agrarnomu kompleksi Ukrainy [The state and ways of development of land relations and the system of management of lands in Ukraine's agrarian complex]. Zemlevporyadnyi Visnyk - Land-Use Bull., 2008, No. 6, pp. 4-14 [in Ukrainian].

39. Lazarenko Ya.M. Stanovlennya zakonodavchych system v Ukraini. Rozvytok lisovogo zakonodavstva Ukrainy [The formation of legislative systems in Ukraine. The development of Ukraine's forest legislation]. Pravo Ukrainy - Ukraine's Law, 2003 No. 3, pp. 23-27 [in Ukrainian].

40. Shul'ga MV, Anisimova GV, Bagai NO, Het'man AP et al. Zemel'ne Pravo Ukrainy [Ukraine's Land Law]. Kyiv, Yurinkom Inter, 2004, pp. 164-170 [in Ukrainian].

41. Потенціал [Електронний ресурс] / Вікіпедія. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Потенціал>.

42. Dobryak DS, Martyn AG Zemleustrii - naukova osnova ratsional'nogo vykorystannya ta okhorony zemel'nykh resursiv [The land-use system is the scientific base for a rational utilization and a protection of land resources]. Zemleustrii i Kadastr - Land-Use System and Register, 2006, No. 1, pp. 10-16 [in Ukrainian].

43. Котенко Т.М. Трансформація туристичного обслуговування населення / [В.М. Новіков, Н.М. Дєєва, Т.М. Котенко та ін.] // Трансформація соціальної інфраструктури в контексті забезпечення гуманітарного розвитку : [монографія]; за наук. ред. д.е.н., проф. В.М. Новікова, д.е.н., проф. З.С. Сіройча. – Вінниця : Балюк І.Б., 2015. – 384 с.

44. Стеченко Д.М. Наукові аспекти економічної діагностики природно-рекреаційного потенціалу регіону / Д.М. Стеченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2020. – № 1. – С. 136–139.

45. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. — К., 2021.

46. Крачило Н.П. Географія туризму : учеб. пособ. / Н.П. Крачило. – К. : Вища школа, 2017. – 208 с.

47. Сафулліна В. Перспективи розвитку курортної галузі та рекреаційних територій в Україні / В. Сафулліна // Управління сучасним містом. – 2018. – № 12. – С. 88–94.

48. Уварова Г. Рекреаційно-туристичний потенціал України / Г. Уварова // Географія та основи економіки в школі. – 2018. – № 2. – С. 29.

49. Котенко Т.М. Розвиток туристично-рекреаційної діяльності на територіях природно-заповідного фонду України в контексті європейських інтеграційних процесів / Т.М. Котенко // Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво : тези доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф. студ., аспір. і молод. наук., Луцьк, 17–18 трав. 2019 р. – Луцьк : Вежа, 2017. – С. 480–483.

50. Котенко Т.Н. Развитие туристической деятельности на территориях ПЗФ Украины / Т.Н. Котенко // Эколого-экономический механизм сохранения биоразнообразия особо охраняемых природных территорий: материалы II Междунар. науч.-практ. конф., Беловежская Пуца, 24–25 мая 2007 г. – Брест : Альтернатива, 2020. – С. 230–233.

51. Орлов О. Важливість курортно-рекреаційного комплексу зростає / О. Орлов // Економіст. – 2018. – № 10. – С. 74.

52. Іванух І. Природно-ресурсний потенціал України і шляхи підвищення його використання / І. Іванух, Б. Данилишин // Економіка України. – 2018. – № 1. – С. 36–38.

53. Котенко Т.М. Соціальні аспекти розвитку рекреації і туризму як значущого сегменту світового господарства: теоретико-методологічні засади // І.С. Каленюк, Т.М. Котенко // Науковий вісник УжНУ. – 2019. – Вип. 3. – С. 172–176. – (Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»).

54. Котенко Т.М. Підходи до визначення соціальної результативності сфери рекреації та туризму / І.С. Каленюк, Т.М. Котенко //

Вісник Одеського національного університету. – 2019. – Вип. 1, т. 21. – С. 113–118. – (Серія «Економіка»).

56. Котенко Т. Розвиток рекреації та туризму в контексті забезпечення гуманітарного розвитку України / Т. Котенко // *Zeszyty naukowe : Uczelni a Warszawskiej im. Marii Sklodowskiej-Curie : kwartalnik.* – 2019. – № 3 (49). – С. 215–227.

57. Котенко Т.М. Потенціал і тенденції розвитку індустрії гостинності та туризму в Україні / Т.М. Котенко // *Гостинність, сервіс, туризм: досвід, проблеми, інновації : зб. наук. пр. Т. 1.* – К. : Київський національний університет культури і мистецтв, 2019. – С. 169–178.

58. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О.О. Любіцева. – К. : Альтерпрес, 2022. – 436 с.

59. Статистичний щорічник України за 2014 рік / за ред. І.М. Жук. – К. : Державна служба статистики України, 2020. – 586 с.

60. Котенко Т.М. Комплексний розвиток туристично-рекреаційної інфраструктури України в умовах глобалізації ринку послуг / Т.М. Котенко // *Продуктивні сили і регіональна економіка : зб. наук. пр. : у 2 ч.* – К. : РВПС України НАН України, 2019.

61. Цьохла С.Ю. Активізація та розвиток інвестиційної діяльності в сфері курортно-рекреаційного господарства / С.Ю. Цьохла // *Інвестиції: практика та досвід.* – 2018. – № 22. – С. 6–10.

62. Котенко Т.М. Трансформація туристичного обслуговування населення / [В.М. Новіков, Н.М. Деєва, Т.М. Котенко та ін.] // *Трансформація соціальної інфраструктури в контексті забезпечення гуманітарного розвитку : [монографія]; за наук. ред. д.е.н., проф. В.М. Новікова, д.е.н., проф. З.С. Сіройча.* – Вінниця : Балюк І.Б., 2021. – 384 с.

63. Харічков С.К. Проблемні питання сталого розвитку рекреаціях та туризму в Україні / С.К. Харічков // *Туристично-краєзнавчі дослідження.* – 2019. – № 2. – С. 68.

64. Котенко Т.М. Туризм в Україні: тенденції, проблеми, здобутки /

Т.М. Котенко // Продуктивні сили і регіональна економіка : зб. наук. пр. : у 2 ч. – К. : РВПС України НАН України, 2007. Ч. 2. – 2017. – С. 278–283.

65. Котенко Т.М. Оцінка стану та головні тенденції розвитку рекреаційної сфери України та її регіонів / Т.М. Котенко // Розвиток соціально-економічної інфраструктури України в умовах євроінтеграції: матеріали наук.-практ. конф., Полтава, 19–20 берез. 2008 р. – Полтава : ПІБ МНТУ, 2018. – С. 80–83.